

ที่ ๔ ข. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์” เดิมเมื่อ
 ทรงรับพระสุพรรณบัฏ มีเจ้ากรมเป็นหมื่นภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช (แต่
 เวลาออกพระนามไม่ได้ใช้นามกรม) ต่อมาเมื่อทรงกรมใช้เป็นพระนามด้วย
 เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระ ภายหลังเป็น
 สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา มีพระนามอย่างเดียวกัน เดิมเมื่อยังทรงพระเยาว์
 ประทับอยู่ณพระตำหนักคึกและพระตำหนักสวนกุหลาบ ในรัชกาลที่ ๔
 ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ ได้จากลับเข้าไปประทับณพระตำหนักคึก ก็เช่นเดียว
 กันกับพระเชษฐา ครั้นเมื่อพระไอยิกา คือสมเด็จพระยาดุสดารัตน ทรง
 ย้ายเสด็จไปประทับอยู่ณพระที่นั่งพิมานรัตยา ท้ายพระที่นั่งดุสิต
 มหาปราสาทก็เสด็จไปประทับอยู่ณที่นั้น ครั้นค้อยทรงพระเจริญขึ้น
 เวลากลางวันเสด็จออกมาประทับณ โรงช้างดำคฤโรง ๑ ซึ่งเดิมตั้งอยู่ณ
 สถานที่อยู่ของกรมพระตำรวจในพระบรมมหาราชวังบัดนี้ ต่อมาย้ายไป
 ประทับณหอราชพัชรกรรม ซึ่งบัดนี้เป็นหอเทพพิทยาในพระบรมมหา
 ราชวังเหมือนกัน แต่เมื่อถึงเวลาบรรทมต้องเสด็จเข้าไปบรรทมกับพระ
 ไอยิกา ณพระที่นั่งพิมานรัตยา ตลอดมาจนถึงมีพระชนมายุได้ ๑๖ ปี
 เมื่อพระไอยิกาทรงย้ายเสด็จไปประทับอยู่ณพระตำหนักใหม่ จึงได้เสด็จ
 ออกมาประทับประจำอยู่ณหอราชพัชรกรรมเป็นนิจ ต่อมาได้เสด็จออกไป
 ประทับณพระราชวังสราญรมย์ ภายหลังจึงได้ประทับอยู่ณวังบูรพาภิรมย์
 จังหวัดพระนคร อันเป็นวังพระราชทานพระราชโอรสองค์จนถึงกาลบัดนี้

บรรดาพระราชโอรสและธิดาในสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี
& พระองค์นี้ ถ้าจะกล่าวตามชั้นพระบรมราชวงศ์จักรีเป็น อ. ชั้น ๕ แต่
ในชั้นนับเป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นพระราชโอรสและธิดา ร. ชั้น ๖

บัดนี้ถึงกาลอันควรกล่าวในที่นี้ว่า พระบรมพูนของสมเด็จพระเทพ
ศิรินทราบรมราชินีได้ปรากฏมาแล้ว ดมควรจักต้องกล่าวถึงพระบรมพูน
ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับว่าเป็นลายเขยดำคัญ
ไว้ในที่นี้ด้วย ก็แต่พระบรมพูนของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวนั้น ทางพระบรมชนกนาถ ก็ร่วมอยู่ในพระบรมราชวงศ์จักรีที่ได้
กล่าวมาแล้ว แต่ทางพระบรมราชชนนนั้น ถึงแม้ว่าพระชนนีของสมเด็จพระ
ศรีสุริเยนทราบรมราชินีจะร่วมในพระบรมราชวงศ์จักรีก็ แต่ทาง
พระชนกย่อมแยกไป อีกพระองค์ ๑ ซึ่งสมญาไม่เป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๔
ตามที่จักกล่าวต่อไปนี้ คือ พระชนกของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี
ทรงพระนามว่า “เจ้าขว้เงิน” มีพระบรมพูนเนื่องมาแต่จันแต่ต้นสืบต่อ
มาถึงพระชนกเงินนับเป็น อ. ชั้น ๒ พระชนกเงินเป็นเศรษฐี ๓ ๕ เศษ
สถานอยู่ณตำบลถนนศาล ขานพระนครที่ร้อยชยา ครั้นเลี้ยงกรุง ฯ แล้ว
ถึงสมัยกรุงธนบุรี พระชนกเงินนั้นมัวแต่ขายสิ่งของทางพานิชกรรมจอด
อยู่ที่ปากคลองบางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรีข้างฝั่งใต้ทุกวันนี้ ซึ่งเป็นวัด
กัลยาณมิตรบัดนี้ สถานตรงที่จอดแพนั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรง
สร้างเป็นหอไตรไว้ในวัดกัลยาณมิตรนั้นเป็นสำคัญ พระชนกเงินนั้นเป็น
พระภักดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสัสดาธิราช ทรงพระนามว่า “แก้ว”
เป็นพระบรมเชษฐภคินีพระองค์น้อยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า

จุฬาโลก อันเป็นพระบรมราชวงศ์จักรี นับว่าเป็น อ. ชั้น ๒ เหมือนกัน
 หนึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดหงส์อันเป็นวัด
 โกลดเพศชายที่จัดอยู่ในบริเวณนั้นไว้แต่เดิม ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ ได้ทรง
 ปฏิสังขรณ์ร่วมพระราชฤทัยกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้
 เป็นพระบรมอนุชาธิราชอีกเถา จึงได้พระราชทานนามวัดหงส์ว่า “วัดหงส์
 รัตนาราม” คำว่า “รัตน” แปลว่า “แก้ว” ก็หมายพระนามสมเด็จพระเจ้าฟ้า
 กรมพระศรีสุดารักษ์นั่นเอง นามวัดนี้ย่อมเป็นเครื่องหมายสำคัญอันหนึ่งใน
 พระวงศ์นี้ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์กับพระชนกเงินทอง ๒ ซึ่งนับ
 ว่าเป็น อ. ชั้น ๒ มีพระโอรสและธิดาหลายพระองค์ ในที่นี้จักกล่าวแต่พระ
 ธิดาพระองค์เดียว คือสมเด็จพระศรีวิไลยเทวี อันเป็นพระบรมราชินีนาถใน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทั้ง ๒ พระองค์ นับเป็น อ. ชั้น ๓
 แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็น ข. ชั้น ๓ อีกทาง ๓ ดัง
 กล่าวแล้ว และทั้ง ๒ พระองค์นมพระบรมราชโอรส ๓ พระองค์จักกล่าว
 ในที่นี้แต่พระองค์เดียว คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อัน
 สมเด็จพระเทพศิรินทรได้เป็นพระบรมราชินีท่านั้น ถ้าจะนับทางพระบรม
 ราชวงศ์จักรีหรือทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๔ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวเป็น อ. ชั้น ๔ สมเด็จพระเทพศิรินทรบรมราชินีต้องเป็น อ.
 ชั้น ๔ เช่นเดียวกัน ทั้ง ๒ พระองค์นมพระบรมราชโอรสและธิดาตามที่
 กล่าวพระนามมาแล้ว และทั้ง ๔ พระองค์นั้น ถ้าจะนับทางพระบรมราชวงศ์
 จักรี หรือทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๔ ต้องเป็น อ. ชั้น ๕ แต่ทางราชินิกุล
 รัชกาลที่ ๓ เป็น ร. ชั้น ๗

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันนับว่าเป็น อ. ชั้น ๔ และ ข. ชั้น ๖ ด้วยนั้น มีพระนามว่า “เจ้าฟ้ามงกุฏ” เดิมดำรงพระราชอิสริยยศศักดิ์เป็นสมเด็จพระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๑ ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๒ และเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอในรัชกาลที่ ๓ คงมีพระนามาภิไธยว่า “เจ้าฟ้ามงกุฏ” ไม่ได้ทรงกรมและมีพระนามอย่างอื่นอีก เพราะทรงพระผนวชอยู่ตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ตลอดต้นรัชกาลที่ ๓ เป็นแต่มีพระสมณศักดิ์ตำแหน่งที่พระราชทานขึ้นสูง (เดิมเจ้าคณะรอง) คือมีพระถานานุกรมหลายรูป และได้ทรงถือศาลาบัตร แฉกปักคันเคี่ยม เดิมเมื่อทรงพระเยาว์ได้ตั้งประทับอยู่ณะพระราชวังเดิมของกรุงธนบุรีกับสมเด็จพระบรมชนกนาถ และต่อมาอีกจนถึงเวลาได้จุออกบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุภาวะในพระพุทธศาสนาเป็นนานปี ในเวลาที่ทรงพระผนวชนั้น ได้ประทับอยู่หลายพระอาราม ในที่สุดได้ตั้งประทับอยู่ณะวัดบวรนิเวศวิหาร มีพระตำหนักน้อยเรียกว่า “พระปั้นหย่า” เป็นที่ดำรงอาณัติพระราชอิริยาบถ ครั้นเมื่อทรงตาดูกษัตริย์จากสมณเพศ ได้ตั้งเสด็จถวญด้วยราชสมบัติ ได้ตั้งเข้ามาประทับอยู่ณะพลับพลา ซึ่งปลูกขึ้นใหม่เวลานั้นในพระบรมมหาราชวัง ครั้นเสร็จการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เสด็จพระราชสมณเทียรแล้ว ได้ตั้งประทับณะพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ในหมู่พระราชสมณเทียรเก่า และต่อมาณะพระที่นั่งราชฤดี ซึ่งได้สร้างขึ้นใหม่ ใกล้พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านคานคองนอก และพระที่นั่งคีตภาณมัยบ้าง เป็นบางครั้ง ภายหลังโปรดให้สถาปนาหมู่พระราชสมณเทียรใหม่ในสวนขวา ได้ตั้งประทับอยู่ณะที่นั้น จนถึงกาลอันได้ตั้งสวรรคตในพระที่นั่ง

(๓) พระองค์เจ้าพรรณราย ร. ๕๖ (พระธิดากรมหมื่น
มายุพิทักษ์) เป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ร. ๕ ในต้นปี ร. ๕๖ เช่นใดกล่าวโดยละเอียดมาแล้วในคอนดัมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี พระองค์เจ้าพรรณรายมีพระราชโอรส
และธิดา ๒ พระองค์ คือ

ที่ ๕ ได้มีพระโอรสด้วยศักรักเป็นเจ้าฟ้าทรงกรมพร้อมกับพระเชษฐารักนี้ ว่า

(๑) พระที่นั่งฐานมาตองค้ำ ไหม่นั้น ภายหลังเปลี่ยนนามเป็นพระที่นั่งบรมพิมาน
อยู่ในบริเวณสวนสาลาย

“พระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนนิคัรวรวิจิตรวงศ์” ภายหลังเดือน
ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง และเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระในรัชกาล
ที่ ๖ นี้ มีพระนามอย่างเดียวกัน เมื่อทรงพระเยาว์ประทับอยู่ณะตำหนัก
พระมารดา ครั้นทรงพระเจริญขึ้น ได้เสด็จออกมาประทับอยู่ณะหอราช
พิธีกรรม คือหอในเทพพิทยาสदन อันที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา
ภาณุพันธุวงศ์วรเดชได้เคยประทับอยู่แต่ก่อน ภายหลังได้เสด็จออกไปประทับ
ณวังไกล่ ท่าพระ จังหวัดพระนคร ซึ่งเดิมเป็นพระราชวังเดิมของ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชโอรสและธิดาพระองค์เจ้าพรรณรายทั้ง ๒ องค์ นี้ นับทาง
พระบรมราชวงศ์จักรีเป็น อ. ชั้น ๕ และทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ นี้
เป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นพระราชโอรสและธิดา ร. ชั้น ๖

ในลำดับชั้นควรจกกลับกล่าวถึงพระราชโอรสและธิดา พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในพระสนมอื่น ๆ นอกจากในสมเด็จพระ
เทพศิรินทราบรมราชินี และพระองค์เจ้าพรรณรายดังกล่าวแล้ว พระสนม
อื่น ๆ นับว่าเป็น อ. ชั้น ๕ และพระราชโอรสธิดาอื่น ๆ นับว่าเป็น อ.
ชั้น ๕ มีมากหลาย จกยกลงกล่าวแต่ที่เป็นพิเศษและจักสัมพันธ์ไป
หรือเกี่ยวข้องในราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ดังต่อไปนี้ คือ

พระไอยกาเบียม สุจริตกุล บุรพบุรุษมาแต่จีน ซึ่งนับชั้นสมญาว่า
เป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๖ พระไอยกาเบียมนี้ เดิมเมื่อรัชกาลที่ ๔
มีฐานันดรศักดิ์เป็นเจ้าจอมมารดา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อเป็นเจ้าชัวราย
ได้เป็นเจ้าคุณจอมมารดา ในรัชกาลที่ ๖ นี้มีอิสริยยศศักดิ์เป็นพระไอยกา

เพราะเป็นพระชนนีของสมเด็จพระบรมราชชนนี พระไอยกาเปี่ยมมีพระราชโอรสแต่ริตามากหลายพระองค์ จักกล่าวแต่ ๒ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ช. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าอนุภักดีนันทนรไชย”

ที่ ๒ ช. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์”

เป็นกรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ ต่อมาเป็นกรมหลวง ภายหลังเป็นกรมพระ พระนามอย่างเดียวกัน ประทับอยู่ ณ วังสระปทุมธานี จังหวัดพระนคร

ที่ ๓ ณ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าสุนันทากุมารีรัตน์” เป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวีในรัชกาลที่ ๕ ประทับอยู่ ณ พระตำหนักเดิมของพระมารดาในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๔ ณ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าสว่างวัฒนา” เป็นสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชเทวีในรัชกาลที่ ๕ ภายหลังสมญาว่า “พระมาตุจฉาเจ้า” ในรัชกาลที่ ๖ ทุกวันนี้ เติมประทับอยู่ ณ พระตำหนักเดียวกันกับพระเชษฐภคินี ภายหลังประทับ ณ พระตำหนักสวนหงส์ พระราชวังดุสิต

ที่ ๕ ณ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าเล้าภานุวงศ์” เติมมีพระอิสริยยศก็เกิดเป็นพระนางเจ้าพระราชเทวี ต่อมาเป็นพระอรรคชายาแห่งสมเด็จพระนางเจ้า พระอัครราชเทวี และสมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลที่ ๕ ต่อมาเป็นลำดับ ถึงรัชกาลที่ ๖ ก็ทรงพระนามว่าสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี เติมเสด็จประทับอยู่ ณ พระตำหนักเดิมของพระมารดา กับพระเชษฐภคินีทั้ง ๒ พระองค์ ครั้น

เมื่อได้ทรงรับสมมติยาภิเษกเป็นพระวรวงศ์เธอ ทอดอถึงเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จประทับอยู่ณพระที่นั่งสุทธาสวรรย์ ในหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อมีพระราชวังดุสิตประทับณพระที่นั่งวิมานเมฆ ภายหลังประทับณพระตำหนักสวนสกุญชรราชวังดุสิตนั้น ครั้นเมื่อมีพระอิสริยยศก็ก่เป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีแล้ว เสด็จประทับอยู่ณพระตำหนักทุ่งพญาไทย จังหวัดพระนครถึงทุกวันนี้

ที่ ๖ ทรงพระนาม “พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ” เป็นกรมหมื่นสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ภายหลังเป็นกรมหลวง พระนามอย่างเดียวกันประทับอยู่ณวังประทุมวัน จังหวัดพระนคร

ทั้ง ๖ พระองค์ น. เป็น อ. ชั้น ๕ เพราะเป็นสายเขย เว้นไว้แต่พระธิดา ๓ พระองค์ จักต้องเป็น อ. ชั้น ๗ ตามที่จะได้กล่าวต่อไป

เมื่อได้กล่าวถึงบุรพชนของพระชนนีน้อยซึ่งเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๕ ไว้แล้ว ก็สมควรจักต้องกล่าวถึงบุรพชนของพระไอยิกาเปี่ยมซึ่งเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๖ ไว้ด้วยพอเป็นสังเขป ไม่ให้ ผิดระเบียบเช่นได้กล่าวมาแล้วในสกุลอื่น ๆ อันบุรพชนในราชินิกุลรัชกาลที่ ๖ นั้น ทางชนกมาแต่เจ้านับสายมาถึงท้าวสุจริตธำรง (นาค) ต้นวงศ์สุจริตกุล ซึ่งเป็นชนนีของพระไอยิกาในรัชกาลที่ ๖

เจ้าคุณจอมมารดาดี สกุลบุญนาค บุรพชนทางส่วใกล้สกุลบุญนาค มาแต่ราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ เดิมเมื่อรัชกาลที่ ๔ เป็นเจ้าจอมมารดา ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อเป็นเจ้าช้อยาย ได้เป็นเจ้าคุณจอมมารดา มีพระราชโอรสแต่ธิดามาก จักกล่าวแต่ ๓ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าบุษบงเบิกบาน”

ที่ ๒ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าสุทธมาตมารศรี”

เป็นพระนางเจ้าพระราชเทวีในรัชกาลที่ ๕ เดิมประทับอยู่ณะตำหนักของ
เจ้าจอมมารดาในพระบรมมหาราชวัง และสถานนั้นเดิมเป็นพระตำหนัก
ของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดารักษ์ อันสมญาว่า “พระตำหนักแดง”
พร้อมกับพระภคินีทั้งปวงนั้น เมื่อมีพระราชวังดุสิตแล้ว ประทับอยู่ณะ
พระที่นั่งอุดร ต่อกับพระที่นั่งอัมพรสถาน ต่อมาประทับณะพระตำหนัก
ส่วนนกไม้ ในพระราชวังดุสิตนั้น ภายหลังได้ย้ายออกไปประทับพระตำหนัก
ในวังบางขุนพรหม จังหวัดพระนคร ซึ่งเป็นวังของพระราชโอรส คือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต จนถึงทุกวันนี้

ที่ ๓ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้านภาพรประภา”

ทั้ง ๓ พระองค์นี้ และองค์อื่นอีกเป็น อ. ชั้น ๕ เพราะเป็น
สายเขย เว้นไว้แต่พระนางเจ้าสุทธมาต จะต้องเป็น ส. ชั้น ๗ ด้วย
เจ้าจอมมารดาทั้งนี้ ดักรุดคชเสนี บุรพชนเป็นรามัญ มีพระราช
โอรส ๑ พระองค์ คือ

๔. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้ากฤษดาภินิหาร” เป็นกรมหมื่น
นเรศวรฤทธิ์ ต่อมาเป็นกรมหลวงเดชะกรมพระ มีพระนามอย่าง
เดียวกัน ประทับอยู่วังริมบ่อนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร เป็น อ.
ชั้น ๕ เพราะเป็นสายเขย

เจ้าจอมมารดาชุ่ม สักกโรจนดิศ มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ คือ
 ข. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าดิศวรกุมาร” เป็นกรมหมื่น
 ดำรงราชานุภาพ ต่อมาเป็นกรมหลวงและกรมพระ มีพระนามอย่าง
 เดียวกัน เติมประทับอยู่วังเชิงสะพานดำรงสถิต ภายหลังไปอยู่วัง
 ถนนดำรงรักษ์ จังหวัดพระนคร เป็น อ. ชั้น ๕ เพราะเป็นสายเชย

ท้าววรจันทร์ (วาด) มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ คือ
 ข. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าไธสนันธุติย์” เป็น
 กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา ภายหลังเป็นกรมขุน ประทับอยู่วัง
 ถนนเจริญกรุง เป็น อ. ชั้น ๕ เพราะเป็นสายเชย

เจ้าจอมมารดาห่วง มีพระราชโอรส ๓ พระองค์ คือ
 ข. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าไชยน์ตมกมล” เป็นกรมหมื่น
 มหิศวราชหฤทัย ประทับอยู่วังคำบลสามเสน จังหวัดพระนคร เป็น อ.
 ชั้น ๕ เพราะเป็นสายเชย

เมื่อได้กล่าวเพื่อเจ้มาในด้านพระราชโอรสและธิดาพระบาทสมเด็จพระ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งนับว่าเป็น อ. ชั้น ๕ ที่เกี่ยวข้องแก่ทางราชินิกุล
 รัชกาลที่ ๓ นพอแล้ว ก็คงกล่าวถึงสายกรมหมื่นมาดยาพิทักษ์
 ร. ชั้น ๕ นั้นต่อไป

๔ กรมหมื่นนฤบาลมุนาตย์ ร. ชั้น ๖ (พระโอรสกรมหมื่น
 มาดยาพิทักษ์) มีนางห้ามชื่อ “หม่อมราชวงศ์แดง” ราชตระกูลใน

กรมพระราชวังหลังกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งบุรพชนได้กล่าวไว้แล้ว เป็น ต. ชั้น ๖ ซึ่งมีบุตรและธิดา (ที่ทราบ) ๒ คน คือ

ที่ ๑ ข. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์มโนรท” ได้เป็นหม่อมมณเฑียร ราชฯ คักดีหม่อมราชินีกุล

ที่ ๒ ณ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์พวงผกา” (เป็นหม่อมห้าม พระองค์เจ้าชัยรัตนวโรภาส ในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ)

มีนางห้ามอีกคน ๑ ชื่อหม่อมฉ้น (สกุลใดไม่ทราบ) มีบุตรและ ธิดา ๒ คน คือ

ที่ ๑ ณ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ประพันธ์พงศ์”

ที่ ๒ ข. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ฉายฉาน”

ทั้ง ๒ นี้หรืออื่นๆเช่นเดียวกัน เป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและ ธิดา ร. ชั้น ๖

(๕) พระองค์เจ้าประเสริฐศักดิ์ ร. ชั้น ๖ (พระโอรสกรมหมื่น มาดยาพิทักษ์) มีนางห้ามต่างสกุลด้วยเป็น ต. ชั้น ๖ ต่างมีบุตรและ ธิดามากหลาย จักกล่าวแต่ในนางห้าม ๓ คน คือ

หม่อมจ่าง มีบุตรและธิดา (จักกล่าวแต่) ๑ คน คือ

ข. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์เต็ก” (เป็นบุตรใหญ่)

หม่อมหุ่น มีบุตรและธิดา (จักกล่าวแต่) ๒ คน คือ

ที่ ๑ ข. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์โนรี” เดิมเป็นหม่อมอนิรุทธเทวา คักดีหม่อมราชินีกุล ภายหลังเป็นหลวงภู่ชั้นนายเวรกรมมหาดเล็ก

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ปดิม” (เป็นหม่อมห้ามใน
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์)

หม่อมเจ้าสันทิ พระธิดากรมหลวงวงศาธิราชสนิท (พระองค์
เจ้านวม) ในรัชกาลที่ ๒ เจ้าจอมมารดาชื่อเจ้าจอมมารดาปราง
บุรพชนเป็นชาวบางช้าง อันสืบมาว่าเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ นั้น
หม่อมเจ้าสันทิมีบุตรแต่ธิดามาก (จักกล่าวแต่) ๑ คน คือ

๕. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ดัมพนา”

บรรดาบุตรและธิดาพระองค์เจ้าประไพศรีคึกคักทั้งปวง เป็น ร. ชั้น ๗
เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖

บัดนี้ถึงลำดับที่จักกล่าวถึง ร. ชั้น ๗ ทางพระชนนีเพ่งต่อไปในสาย
ทันทิมหรือรอด ร. ชั้น ๕ คือ

(๑) พระนมปรีก ร. ชั้น ๖ (ธิดาพระยาธิศรานุภาพ ขุนเนร
น้อย) เป็นภรรยานายเดโชรักษา ปลัดวังซ้าย (เที่ยง) ต่อกุล
รามัญเป็น ข. ชั้น ๖ มีบุตรและธิดา (หลายคนจักกล่าวแต่) ๔ คน คือ
ที่ ๑ ญ. ชื่อ “เชียน” เป็นพระสนมในรัชกาลที่ ๕ แต่เมื่อ
ก่อนเถลิงถวัลยราชสมบัติ จึงมีศักดิ์เป็นหม่อม ภายหลังถือเพศเป็นชี
เดิมอยู่กับสมเด็จพระยาสุริยารัตน์

ที่ ๒ ข. ชื่อ “ศรีดิถี” เป็นมหาดเล็กข้าหลวงเดิมรัชกาลที่ ๕
ต่อมาได้เป็นหลวงอินทรมนตรี กรมตำรวจ ภายหลังออกบวชเป็นพระ
ภิกษุอยู่จนทุกวันนี้

ที่ ๓ ญ. ชื่อ “วาด” มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าจอมมารดาพระสนม
ในรัชกาลที่ ๕ เดิมอยู่กับสมเด็จพระยาสุรสีห์ เมื่อเป็นเจ้าจอม
มารดาอยู่ตำหนักต่างหาก ภายหลังออกมาอยู่วังกรมหมื่นกำแพงเพชร

ที่ ๔ ญ. ชื่อ “แปลก”

(๒) พระนมสำฤทธ ร. ชั้น ๖ (ธิดาพระยาอิศรานุภาพขุนเณร
น้อย) เป็นภรรยาหม่อมราชวงศ์สุหร่าย พระพี่เลี้ยงในสมเด็จพระเจ้า
กรมพระจักรพรรดิพงศ์ เป็นราชตระกูลทางกรมพระราชวังหลัง เป็น ข.
ชั้น ๖ มีบุตรธิดา (ที่ทราบ) ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “ผาด” เป็นหม่อมมารดานางห้ามเจ้าฟ้าทรงกรม

(๓) พระพี่เลี้ยงฟู ร. ชั้น ๖ (ธิดาพระยาอิศรานุภาพ ขุนเณร
น้อย) เป็นภรรยาพระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) ต่อกุลธำมรงค์ เป็น ข.
ชั้น ๖ (ในต้นจกชอกด้าวแซกเล็กน้อย ๑ คือพระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ)
ผู้นี้ นับว่าเป็นคนสำคัญผู้ ๑ ในรัชกาลที่ ๕ ก่อนเสด็จเถลิงถวัลยราช
สมบัติ เดิมเป็นมหาดเล็กและนายเวรจางวางจนถึงปลัดกรม ในกรม
อินเป็นข้าหลวงน้อยนั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๕ เป็นข้าหลวงใหญ่ ก็ได้มี
บรรดาศักดิ์เป็นพระอินทรเทพเจ้ากรมพระตำรวจที่เดียว แล้วเลื่อนเป็น
พระยามหามนตรีในกรมนี้ มีอำนาจและกิตติคุณเบื่องปราคมาก ต่อมา
มีความผิดต้องถอด ครั้นพ้นโทษแล้วภายหลังได้เป็นพระยาพิไชยสงคราม
ตั้งก่อกำเนิดจนถึงอนิจกรรม) พระยาพิไชยสงคราม (อ่ำ) มีบุตร
ธิดามาก ในต้นจกชอกด้าวถึงท่านฟู จกชอกด้าวแต่ธิดาท่านฟูพอเป็นตัวอย่าง
๒ คน คือ

ญ. ชื่อ “เพิ่ม” เดิมชื่อ “เพะ”

ญ. ชื่อ “ผิว”

บรรดาหลานพระยาอัครนฤปา (ขุนแผนน้อย) ทั้งปวงนี้เป็น
ร.ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร.ชั้น ๖

หม่อมบุษบง ร.ชั้น ๖ (ธิดาท่านแสง) เป็นภรรยาหม่อมเจ้ากุหลาบ
ราชตระกูลกรมพระราชวังหลัง เป็น ข.ชั้น ๖ มีธิดา (ที่ทราบ) ๑ คน คือ
ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ลำดวน”

บรรดาหลานท่านแสงเป็น ร.ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร.ชั้น ๖
บัดนี้ถึงลำดับสายเจ้าจอมมารดาทรัพย์ ร.ชั้น ๕ บรรดาพระโอรส
และธิดา หรือบุตรและธิดา ร.ชั้น ๖ อันเป็น ร.ชั้น ๗ ทางกรมหมื่น
มาตยาพิทักษ์ ได้กล่าวแล้ว จักกล่าวในสายอื่นๆ ทางท่านผ่อง มีสาย
ท่านน้อย ร.ชั้น ๕ เป็นต้น ซึ่งเป็น ร.ชั้น ๗ ต่อไป คือ

สายท่านน้อย

(๑) จางวางเล็ก ร.ชั้น ๖ (บุตรจางวางพ่วง) มีภรรยา
ชื่อ “คำ” สกุลชาวสวนบางมด จังหวัดธนบุรีได้ เป็น ต.ชั้น ๖
มีบุตรและธิดา (หลายคน จักกล่าวแต่) ๔ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “ปริก” เดิมเป็นข้าหลวงต้มเค็มกรมพระยาสุรศักดิ์
ต่อมาเป็นแม่แก่พนักงานฝ่ายใน ภายหลังได้เป็นท้าวสุภักดีการภักดี
ผู้กำกับเครื่องพระกระยาหารอยู่ในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๒ ช. ชื่อ “เม้า” เดิมได้เป็นหลวงภูเบศร์บริบาล ปลัดกรม
ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช แต่เมื่อยังทรงกรมเป็น
กรมพระนั้น เป็นหมื่นไม่มีสายสืบ

ที่ ๓ ช. ชื่อ “หรุ่น”

ที่ ๔ ช. ชื่อ “กตัญ”

(๒) พระยาพิทักษ์ภูบาล (พุ่ม) ร. ชั้น ๖ (บุตรจางวางพ่วง)
มีภรรยาชื่อ “เจียม” (ตฤตไธไมเทราบ) เป็น ค. ชั้น ๖ มีธิดา
๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “วัน”

(๓) พระนมบาง ร. ชั้น ๖ (ธิดาจางวางพ่วง) เป็นภรรยา
หม่อมราชวงศ์อ่ำ ราชตระกูลกรมพระราชวังหลัง ข. ชั้น ๖ เป็นพระ
พี่เลี้ยงในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช มีบุตรและธิดา
(ที่ควรกล่าว) ๒ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “หม่อมหลวงผาด” เดิมอยู่ในวังบูรพาภิรมย์
ภายหลังไปอยู่กับพระองค์เจ้าเฉลิมเขตมณฑล

ที่ ๒ ช. ชื่อ “หม่อมหลวงเวก” อยู่ในวังบูรพาภิรมย์ กับสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (จนได้เป็นที่พระยาภาณุพันธุวงศ์
วรเดชเจ้ากรม)

(๔) พระพิบูลย์ไศสวริย์ (อ่อน) ร. ชั้น ๖ (บุตรจางวางพ่วง)
มีภรรยาชื่อ “อิน” (ตฤตไธไมเทราบ) เป็น ค. ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ

ช. ชื่อ “เปลี่ยน”

(๕) นายเอี่ยม ร.ชั้น ๖ (บุตรจ้างวางพ่วง) มีภรรยา
ชื่อ “ฟอง” (ดักดัดไม่ทราบ) เป็น ต.ชั้น ๖ มีบุตร (ที่ทราบ)
๒ คน คือ

ที่ ๑ ช.ชื่อ “ว่า”

ที่ ๒ ช.ชื่อ “เอม”

บรรดาหลานจ้างวางพ่วงทั้งปวงนี้เป็น ร.ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตร
และธิดา ร.ชั้น ๖

(๑) นายปิ้ง ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยาพิพิธไศศุรีย์ เนตร)
มีภรรยาชื่อ “จิว” (ดักดัดไม่ทราบ) เป็น ต.ชั้น ๖ มีบุตร (ที่ทราบ)
๑ คน คือ

ช.ชื่อ “เซื่อ”

(๒) ญ. วอน ร.ชั้น ๖ (ธิดาพระยาพิพิธไศศุรีย์ เนตร)
เป็นภรรยาพระยาพิทักษ์ภูบาล (พุ่ม) ร.ชั้น ๖ (บุตรจ้างวางพ่วง)
ไม่มีบุตรและธิดา

(๓) ญ. สัมฤทธิ์ ร.ชั้น ๖ (ธิดาพระยาพิพิธไศศุรีย์ เนตร)
เป็นภรรยาจมนักขฬิมาน (กอน) (ดักดัดไม่ทราบ) เป็น ช.ชั้น ๖
มีบุตร ๑ คน คือ

ช.ชื่อ “จรรยา”

(๔) พระพิบูลย์ไศศุรีย์ (เงิน) ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยา
พิพิธไศศุรีย์ เนตร) มีภรรยาชื่อ “เด็ก” (ดักดัดไม่ทราบ) เป็น
ต.ชั้น ๖ มีธิดา ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “สวาทิ”

บรรดาหลานพระยาพิพิธไศศุรีย์ เนตร์) ทั้งปวงนี้เป็น ร.ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร.ชั้น ๖

(๑) ญ. พลอย ร.ชั้น ๖ (ธิดาพระยาอาหาร ทิน) เป็นภรรยาพระชาติสุเรนทร์ (ข้า) (ดกุดไผ่ไม่ทราบ) เป็น ข.ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ

ช. ชื่อ “เล็ก” เป็นเจ้าแรงงานวัตรกรรมพระตำรวจ

(๒) นายเกลี้ยง ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยาอาหาร ทิน) มีภรรยาชื่อ “จัน” ธ.ชั้น ๖ มีบุตร คือ

ช. ชื่อ “ผ่อง”

(๓) นายราชภักดี (อรุณ) ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยาอาหาร ทิน) มีภรรยาชื่อ “แจ่ม” เป็น ธ.ชั้น ๖ มีบุตรและธิดา ๒ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “อุไร”

ที่ ๒ ช. ชื่อ “อุไทย”

(๔) ญ. สัมฤทธิ์ ร.ชั้น ๖ (ธิดาพระยาอาหาร ทิน) เป็นภรรยาหลวงคึดปานจิตร (ฉัตร) เป็น ข.ชั้น ๖ มีบุตรธิดา (ไม่ทราบ)

(๕) นายจำรง (อุน) ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยาอาหาร ทิน) มีภรรยาชื่อหม่อมราชวงศ์ถนอม ราชตระกูลกรมพระราชวังหลัง เป็น ธ.ชั้น ๖ มีธิดา ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “งบ”

(๖) พระนมอิน ร.ชั้น ๖ (จิตาพระยาอาหาร ทิน) เป็น
ภรรยาพระยานราชจำนง (ตฤต วรรณโกวิท) เป็น ข.ชั้น ๖ มีบุตร
๑ คน คือ

ช. ชื่อ “กระจำง” เป็นหลวงสุนทรรักษ นายอำเภอเมือง
จังหวัดนครศรีธรรมราช

(๗) หลวงอาวุธอภัย (เจริญ) ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยา
อาหาร ทิน) มีภรรยาชื่อ “ด้าย” เป็น ต.ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ
ช. ชื่อ “จำรัส”

(๘) ญ. เหลือง ร.ชั้น ๖ (จิตาพระยาอาหาร ทิน) เป็น
ภรรยาพระชาติสุเรนทร์ (ข้า) ข.ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ
ช. ชื่อ “หลุย”

(๙) นายอร่าม ร.ชั้น ๖ (บุตรพระยาอาหาร ทิน) มีภรรยา
(ไม่ทราบชื่อ) เป็น ต.ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ
ช. ชื่อ “เริง”

บรรดาหลานพระยาอาหาร (ทิน) ทั้งปวงนี้เป็น ร.ชั้น ๗ เพราะ
เป็นบุตรและธิดา ร.ชั้น ๖

หนึ่งบุตรและธิดา อ.ชั้น ๖ ทางสายเขของท้านน้อย ร.ชั้น ๔
ภรรยาพระยาเทพอรชุน (แดง) ภรรยาอื่นๆ นั้นเป็น อ.ชั้น ๗ เพราะ
เป็นบุตรและธิดา อ.ชั้น ๖ ทางสายเข

(๑) ท่านตาด ว. ชั้น ๖ (ชิตาพระक्रमหิธร อยู่) เป็นภรรยา
พระยาไชยสุนทร (เจียม) สตฺตเทพหัตดิน ฅนกรุงเทพ เปน ข. ชั้น ๖
มัมบุตร์และธิดา คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “พุต” เดิมเปนมหาดเล็กข้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๕
ได้เปนนายสินหุ้มแพร ต่อมาเปนนายจ่าเรศ ภายหลังเปนมหาดพิทักษ์
นายเวร ในกรมมหาดเล็กตามลำดับ

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “กตบ” เปนเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๓ ญ. ชื่อ “ต้นจี่” เปนเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕

ที่ ๔ ญ. ชื่อ “พักเหลือง” เปนเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕

ทั้ง ๔ นั้นเปน ว. ชั้น ๗ เพราะเปนมัมบุตร์และธิดา ว. ชั้น ๖

อนึ่งพระยาไชยสุนทร (เจียม) ดำรงท่านตาดนั้นก็นับว่าเป็นคน
สำคัญผู้หนึ่งในรัชกาลที่ ๕ ควรจักกล่าวถึงบุพพชนและครอบครัวไว้ด้วย
อีกแผนก ๑ ซึ่งมีบุพพชนเดิมมาแต่ฝ่ายพระบรมราชวงศ์จักรีและฝ่าย
ราชินิกุลรัชกาลที่ ๔ คือทางสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ ทรง
พระนาม “เจ้าฟ้าคัน” อันเปนพระเชษฐภคินีของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบ
บรมราชินีนั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์มีนางห้ามเป็นชายา
คน ๑ ชื่อ “ผ่อง” เปนธิดาของเจ้าขริวทองราชินิกุลรัชกาลที่ ๔ ผู้เป็น
พี่ชายของเจ้าขริวเงิน คือพระชนกของสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบบรมราชินี
ในรัชกาลที่ ๒ หม่อมผ่องมีพระธิดานามว่า “หม่อมเจ้านิม” หม่อม
เจ้านิมมีบุตรีชื่อ “หม่อมราชวงศ์ข้าง” อีกนัยหนึ่งว่า หม่อมราชวงศ์ข้าง

นั้น เป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์^๕ (๑) เมื่อเป็นปัญหาอันขบไม่แตกอยู่ขณะนั้น ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีบรรดาศักดิ์ในชั้นเริ่มแรกทีเดียวก็เป็นพระยาราชภักดี ในกรมพระคลังมหาสมบัติ และทรงยกย่องมากเปิดเผยว่าผู้ มีบรรดาศักดิ์ขุนนางในชั้นเดียวกัน ถึงกับโปรดให้บรรดาพระราชโอรสและธิดาทรงนับถือเป็นพิเศษ เช่นต้องไปลาได้กันคนเป็นต้น^(๒) ประกอบทั้งสกุลนี้มีนามว่า “เทพหัสดิน ณครุฑเทพ” ย่อมหมายความว่า “เทพ” คือมาแต่สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ “หัสดิน” แปลว่า “ช้าง” ก็คือเฉพาะมาแต่พระยาราชภักดีนั่นเอง ไม่เหมือนกับสกุลณครุฑเทพอื่นๆ ซึ่งเฉพาะใช้แต่นามพระบิดาหม่อมเจ้าในกรมนั้นๆ เท่านั้น ตามความมคิอย่างนี้ จึง जानันว่า พระยาราชภักดีเป็น อ.ชั้น ๕ และพระยาไชยสุรินทร์เป็น อ.ชั้น ๖ และเป็น ข.ชั้น ๖ ด้วย ในการที่ดัมพนิช ในราชินิกุลรัชกาลที่ ๓

(๑) นัยข้างหลังน่าจะความจริง เล่ากันว่า เพราะหม่อมมอญไม่มีหม่อมเจ้าชาย เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์จึงไม่กล้ารับพระยาราชภักดี (ช้าง) ว่าเป็นหม่อมเจ้า เลยเป็นเหตุให้สมเด็จพระศรีสุริเยนทรทรงรับเอาไปเลี้ยงไว้ จึงได้อยู่ด้วยกันกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาแต่น้อย และคนทั้งหลายจึงเรียกกันแต่ว่า “คุณช้าง” สอบอายุได้ความว่า พระยาราชภักดี (ช้าง) เกิดได้ ๓ ปี เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ จึงสิ้นพระชนม์ อายุแก่กว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ๔ ปี

(๒) ข้อนี้สันนิษฐานว่า พระยาราชภักดี ช้าง เป็นชั้นหม่อมเจ้าในเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ คือเป็นชั้นพระปิตุลาของพระเจ้าลูกเธอ ที่ไม่ทรงยกขึ้นเป็นเจ้านั้น ก็เพราะเป็น “คุณ” มาเสียช้านาน

พระยาไชยสุรินทร์ (เจียม) มีภรรยาออกจากท่านศาตร. ชั้น ๖
อีกมาก มีลูกต่าง ๆ กัน ย่อมเป็น อ. ชั้น ๖ และภรรยาอื่นๆ
เหล่านั้น ต่างมีบุตรและธิดามากหลาย จักยกเว้นแล้วแต่พอเป็น
ตัวอย่าง คือ

ญ. จัด มีบุตร คือ

ช. ชื่อ “ฉันท” เป็นภรรยาพระยาวิชิตวงศาประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการ
จังหวัดศรีสะเกษ อันนับว่าเป็นบุตรผู้ใหญ่นับว่ามีอยู่ในบ้าน

ญ. ทองอยู่ มีบุตรและธิดา (จักยกแล้วแต่) บุตร ๒ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “ฉันท” เดิมเป็นหลวงไพศาลคิดปลัดครุแล้วเป็น
พระและเป็พระยามาตามลำดับในกรมศึกษาธิการ มีนามอย่างเดียวกัน
ภายหลังได้เป็นพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (๑) ปลัดทูลฉลองแล้วเลื่อนขึ้นเป็น
เสนาบดีกระทรวงธรรมการชุกทุกวันนี้

ที่ ๒ ช. ชื่อ “ฉันท” เดิมเป็นหลวงอนุกิจวิรุ ในกรมศึกษา
แล้วเลื่อนขึ้นเป็นพระและพระยามาตามลำดับนามอย่างเดียวกัน

ญ. สัมบุญ มีบุตรและธิดามาก (จักยกแล้วแต่) บุตร ๒ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “เสงี่ยม”

ที่ ๒ ช. ชื่อ “เชษฐ” เป็นพระอุภัยพิพากษา กระทรวงยุติธรรม

ญ. วัจ มีบุตรและธิดา (จักยกแล้วแต่) บุตร ๑ คน คือ

ช. ชื่อ “ศิริ” เดิมเป็นหลวงอนุพัทยา ในกรมศึกษา แล้วเลื่อน
ขึ้นเป็นพระมีนามอย่างเดียวกัน

บรรดาบุตรและธิดาพระยาไชยสุนทร (เจียม) นอกจากที่เป็นบุตร
และธิดาท่านคาดเป็น อ. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ข. ชั้น ๖ ด้วยเหตุ
ส่วน ร. ชั้น ๗ ในสำนวนายแซกทางจางวางหนู ร. ชั้น ๕ อีกพวก
๑ นั้น

ญ. พรัง ร. ชั้น ๖ (ธิดาจางวางหนู) เป็นภรรยาหลวงอุดมามาตย์
(หล้า) (สกุลโตไม่ทราบ) เป็น ข. ชั้น ๖ มีบุตร ๓ คน คือ
๑. ชื่อ “มต” เป็นมหาดเล็กหลวง
พระรักษาเทพ (เบื้อ) ร. ชั้น ๖ (บุตรจางวางหนู) มีภรรยา
๒ คนต่างสกุลกัน เป็น ค. ชั้น ๖

ภรรยาคน ๑ ชื่อ “แปดก” มีบุตรและธิดา ๔ คน คือ
ที่ ๑ ข. ชื่อ “เล็ก”
ที่ ๒ ญ. ชื่อ “ปอง”
ที่ ๓ ญ. ชื่อ “ปริก”
ที่ ๔ ญ. ชื่อ “ปัดม”

ภรรยาคน ๑ ชื่อ “ชั้น” มีธิดา ๑ คน คือ
ญ. ชื่อ “เมียม”

บรรดาหลานจางวางหนูทั้งปวงเป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา
ร. ชั้น ๖

ด้วยนายฝรั่ง ร. ชั้น ๔ มีบุตรและธิดาหลวงอรุณนารี (เอม)
และนายเจริญ เช่นนายคัมและนายเล็กเป็นต้นที่เป็น ร. ชั้น ๖ ไม่ทราบ

ชื่อภรรยาและบุตรธิดา จักกล่าวแต่ว่าเป็น ร. ชั้น ๗ เหมือนกัน เพราะ
เป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖

บัดนี้ถึงลำดับจักต้องกล่าวถึงสายพัสดุชั้น ๗ แต่สายนี้มีลำดับเป็น
ชั้นสูง ๆ ตามกัน เมื่อถึงชั้นที่ ๖ ก็ล้วนแต่มีอายุน้อยยังไม่ทราบชื่อภรรยา
และบุตรธิดา ทราบแต่คนเดียว คือ

ญ. ละเมียด ร. ชั้น ๖ (ธิดาหลวงจักรยานธิดา พิณ) เป็น
ภรรยาหลวงธรรมรัฐ ผู้พิพากษาจังหวัดพัทลุง มีบุตรและธิดา (ไม่ทราบ
ชื่อ) เป็น ร. ชั้น ๗

บรรดาลายพัสดุที่สืบมาแต่บุตรและธิดาท่านปล้อง ร. ชั้น ๖ ถึงบุตร
และธิดา ร. ชั้น ๖ ต่างเป็น ร. ชั้น ๗ ทั้งหมดทั้งสิ้น

ส่วนสายพัสดุทางกรมหมื่นไกรสรวิชิต ซึ่งเป็นสายเขยนั้นตามที่ได้
กล่าวเฉพาะนามบางคนมาแล้ว เมื่อถึงชั้นที่ ๗ จักต้องกล่าวต่อไปดังนี้

(๑) หม่อมหลวงโต อ. ชั้น ๖ (ธิดาเจ้าพระยาวิชิตวงศ์วุฒิไกร
หม่อมราชวงศ์คดี) เป็นนางห้ามหม่อมเจ้าอนุภูมประพัทธ์ ในกรมหลวง
พรหมวรานุรักษ์ (พระองค์เจ้าเกษมสันตโสภาค) ในรัชกาลที่ ๔ เป็น
อ. ชั้น ๖ มีบุตรและธิดา (ไม่ทราบชื่อ) เป็นหม่อมราชวงศ์เป็น อ. ชั้น
๗ ทุกคน

(๒) หม่อมหลวงเลื่อน อ. ชั้น ๖ (ธิดาเจ้าพระยาวิชิต
หม่อมราชวงศ์คดี) เป็นนางห้ามหม่อมเจ้าทศศิริวงศ์ ในสมเด็จเจ้าฟ้า
กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ทางพระบรมราชวงศ์จักรี เป็น อ. ชั้น ๖ แต่

ทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ เป็น ร. ชั้น ๘ ซึ่งจักได้กล่าวต่อไป มีบุตรและ
ธิดาเป็น อ. ชั้น ๗ แต่จักได้กล่าวชื่อในลำดับที่เป็น ร. ชั้น ๘

(๓) หม่อมหลวงวาด อ. ชั้น ๖ (ธิดาเจ้าพระยาวิชัยฯ หม่อม
ราชวงศ์คัล) เป็นนางห้ามหม่อมเจ้าตรีภักดิ์พงศ์ ในกรมพระเทวะวงศ์
วโรปการ (พระองค์เจ้าเทวัญอุไทยวงศ์) ในรัชกาลที่ ๔ เป็น ข. ชั้น ๖
มีบุตรและธิดาเป็นหม่อมราชวงศ์ อ. ชั้น ๗ ทุกคน

หม่อมหลวงบุตรและธิดาพระยาศรีวรวงศ์ (หม่อมราชวงศ์จิตร)
และพระยาสุนทรสา (๓) (หม่อมราชวงศ์สิทธิ) อ. ชั้น ๖ ยังเป็นเด็ก
ไม่มีสายดั้นด้นในชั้น ๗ เวลานี้ ถ้ามีก็เป็น อ. ชั้น ๗ เพราะเป็นสายเขย
เว้นแต่หลานพระยาสุนทรสา ซึ่งร่วมกับหม่อมราชวงศ์ยุพา ซึ่งเป็น
ร. ชั้น ๕ จึงจะเป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖

ลำดับนี้ควรจักต้องกล่าวถึงสายทองมอญ อันเป็นสายเขยในชั้นที่ ๗
เหมือนกัน ตามที่ณะเพาะได้ระบุชื่อไว้แล้ว จักกล่าวต่อไปดังนี้

พระยาไชยนิพันธ์ (เขย) อ. ชั้น ๖ (บุตรพระยาวิเศษสังฆา
โต) มีภรรยา (ที่จักกล่าว) ๒ คน คน ๑ ชื่อทวีพย์ (สกุลใดไม่ทราบ)
เป็น อ. ชั้น ๖ มีบุตร ๑ คน คือ

ช. ชื่อ “สอาด” เป็นบุตรใหญ่ ได้เป็นนายรองต้นองราชบรรหาร
แล้วเลื่อนเป็นนายพลพ่ายหุ้มแพร และหลวงสิทธิไชยเวร ต่อมาเป็น
เจ้าหมื่นสรวรเพชภักดีหัวหมื่น แล้วเป็นพระยารัตนดิถีเสวีวัตรจางวาง ตาม
ลำดับมาในกรมมหาดเล็ก

(๔) เดียวนี้เป็นพระยาวิชัยวงศ์วิไล

ภรรยาพระยาไชยนิทน์ (เซย) อีกคน ๑ ชื่อ “แปดก” เป็น
ร. ชั้น ๗ (ธิดาพระนมมปริงสายท่านนิม) มีบุตรและธิดามาก (จกกล่าว
แต่) ๑ คน คือ

ช. ชื่อ “เชื้อ” เป็นหลวงจ่านองนาเวศ ราชนาถ

บรรดาบุตรและธิดาพระยาไชยนิทน์ (เซย) ทั้งปวงเป็น อ. ชั้น ๗
เพราะเป็นบุตรและธิดา อ. ชั้น ๖ แต่บุตรและธิดาที่มกับแปดกเป็น ร. ชั้น ๗
ด้วย เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗ ดังจะได้กล่าวในสายท่านนิมต่อไป

หลวงมหาใจภักดี (ตริก) อ. ชั้น ๖ (บุตรเจ้าพระยานรรัตน
โต) มีภรรยาชื่อ “ทิม” มีธิดา คือ

ญ. ชื่อ “สอาด”

บรรดาหลานเจ้าพระยานรรัตน (โต) เป็น อ. ชั้น ๗ เพราะเป็น
บุตรและธิดา อ. ชั้น ๖

เจ้าพระยาเทเวศร์ (หม่อมราชวงศ์หลาน) อ. ชั้น ๖ (บุตร
พระองค์เจ้าสิงหนาท) มีภรรยาต่างสกุลกัน ด้วยเป็น อ. ชั้น ๖ เหมือน
กัน ต่างมีบุตรและธิดามากหลาย (จกกล่าวแต่) ภรรยาคน ๑ ชื่อ “เผื่อน”
ซึ่งมีบุตรเป็นคนใหญ่แต่คนเดียว พอเป็นตัวอย่าง คือ

ช. ชื่อ “หม่อมหลวง วราห์” เดิมเป็นนายถวดหุ้มแพร แล้ว
เป็นนายจ่าย และหลวงฤทธินายเวร เจ้าหมื่นไวยวรนาถหัวหมื่น ตาม
ลำดับมาในกรมมหาดเล็ก ต่อมาเป็นพระยาศรีสุริยพาหะ กรมพระอภัยราชน

ภายหลังเลื่อนเป็นพระยาศรีภักดีการ (๑) จางวางกรมพระตำรวจวัง ใน
กระทรวงวัง

บรรดามุตรและธิดาเจ้าพระยาเทเวศร์ทรงปวงเป็น อ. ชั้น ๗ เพราะ
เหตุว่าเป็นสายเขย

บรรดามุตรและธิดาชั้น ๗ ในสายหม่อม (ที่ไม่ทราบชื่อ) น้องหม่อม
ทับด้ามท้าวเมือง ซึ่งเป็นภรรยาหนานาคน้องพระชนนึ่งต่างชนนึ่ง บุตร
และธิดาเหล่านั้นจึงเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ต่อมาตามลำดับชั้นนั้น ๆ จน
ถึงเป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖ ดังกล่าวไว้ในทาง
หนานาคนั้น ไม่ต้องกล่าวซ้ำในที่อื่น

บัดนี้จักกล่าวถึงสายพระนมรอด น้องนางพระชนนึ่งเพ็งที่สืบต่อมา
เป็น ร. ชั้น ๗ ต่อไป คือ

ญ. ตาด ร. ชั้น ๖ (ธิดาท่านสวน) ได้กล่าวมาในทางสายพระครู
มหิธร (อู) แล้ว ไม่ต้องกล่าวซ้ำในที่อื่น

บุตรและธิดาหนายนายและ ญ. กัดัน อันล้วนเป็น ร. ชั้น ๖ มี
ภรรยาหรือสามีและบุตรธิดาต่อมาเป็น ร. ชั้น ๗ นั้นไม่ทราบชื่อ ทราบแต่
คนเดียวจึงนำมากล่าวไว้ คือ

นายชาย ร. ชั้น ๖ (บุตร ญ. กัดัน) คน ๑ (ทราบว่า) มีภรรยา
ชื่อ “ฟอง” เป็น ส. ชั้น ๖ มีธิดา ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “ต้อง”

(๑) เลื่อนเป็นพระยาเทเวศร์วงศวิวัฒน์

ญ. ช้าง ร. ชั้น ๖ (บุตรพระอนุรักษ์ ถัด) เป็นภรรยาหลวง
หักวิปพาย ข. ชั้น ๖ มีธิดา ๒ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “สุดใจ”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “พิมพ์”

หลวงเสวกวัชรินทร์ (สงวน) และพันจำ (ทอง) ราชनावี ร.
ชั้น ๖ (บุตรพระอนุรักษ์ โยธา ถัด) ทั้ง ๒ คนนี้ภรรยาชื่อใดแต่ละจะมี
บุตรธิดาหรือไม่ ๆ ทราบ

บรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖ ในฝ่ายพระนมรอนัน เป็น ร. ชั้น ๗
ทุกคน

บัดนี้ถึงถ้านายน้อย น้อยยาพระชนนีเพ่งต่างชนนีสืบไปใน ร. ชั้น
๗ คือ

นายแก้ว ร. ชั้น ๖ (บุตรหลวงศรีเนาวรัตน์ ถัด) มีภรรยาชื่อ
“ปราง” ถ. ชั้น ๖ มีธิดา คือ

ญ. ชื่อ “เป็ดเย็น”

ญ. เมือง ร. ชั้น ๖ (ธิดาหลวงศรียศ หว่า) เป็นภรรยานายแก้ว
ร. ชั้น ๖ (พี่ชายตนเอง แต่ต่างมารดา) มีบุตรและธิดา (ที่ทราบ)
๒ คน คือ

ที่ ๑ ข. ชื่อ “ยิ้ม”

ที่ ๒ ข. ชื่อ “หุ่น”

(๑) ญ. พู ร. ชั้น ๖ (ธิดาพระยาจุฬา นาม) เป็นภรรยา
นายหนู ข. ชั้น ๖ มีบุตรและธิดา ๒ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “เอียด”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “อิม”

(๒) พระราชเสวยฐี (ด้วง) ร. ชั้น ๖ (บุตรพระยาจุฬา นาม)
มีภรรยาชื่อ “แสง” ต. ชั้น ๖ มีธิดา คือ
ญ. ชื่อ “แจ่ม”

(๓) ญ. นาก ร. ชั้น ๖ (บุตรพระยาจุฬา นาม) เป็นภรรยา
หลวงสุนทร (แก้ว) ร. ชั้น ๖ (บุตร ญ. ดู่) มีบุตร คือ
ช. ชื่อ “ดู่”

(๔) พระยาจุฬา (สิน) ร. ชั้น ๖ (บุตรพระยาจุฬา นาม)
มีภรรยา ๒ คนเป็น ต. ชั้น ๖ คือ

ญ. แพ มีบุตรและธิดา (จกกล่าวแต่) ๒ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “ดั้น” เดิมเป็นหลวงราชเศรษฐีแล้วเป็นพระ ภายหลังเป็นพระยาจุฬาราชมนตรี

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “ตะม้าย”

ญ. แดง มีบุตรและธิดา (จกกล่าวแต่) ๒ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “เล็ม” เป็นหลวงศรีเนาวรัตน์

ที่ ๒ ช. ชื่อ “ดู่” เป็นหลวงราชมนตรี

หลวงนนทเกษ (แย้ม) ร. ชั้น ๖ (บุตรพระศรียศ นิม) มี
ภรรยาชื่อ “ทับ” เป็น ต. ชั้น ๖ มีบุตร ๒ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “ช้าง” เป็นหลวงนนทเกษ

ที่ ๒ ช. ชื่อ “น้า” เป็นหลวงศรียศ

หลวงสุนทร (แก้ว) ร. ชั้น ๖ (บุตร ช. ตู่) มีภรรยาคือ
นาง ร. ชั้น ๖ (ธิดาพระยาจุฬา นาม) นั้นเอง มีบุตรด้วยกันสี่คน (บุตร
ญ. นาก) นั้นเอง

บรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖ ในสายนายน้อย น้องยาพระชนนึ่ง
ทั้งปวงเป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖

บัดนี้ถึงสายท่านลำด น้องนางพระชนนึ่งต่างชนนึ่งสืบไปใน ร. ชั้น
๗ คือ

(๑) หลวงวิชิตชาญศึก (หม่อมหลวงปดิม) ร. ชั้น ๖ (บุตร
ญ. ต้ม) มีภรรยา (ไม่ทราบชื่อ) เป็น ต. ชั้น ๖ มีบุตรและธิดา (ไม่
ทราบเหมือนกัน)

(๒) พระยาสาทลกิจประมวณ (แปลก) ร. ชั้น ๖ (บุตร
ญ. ต้ม) มีภรรยา (ที่ทราบ) ชื่อ “พลอย” เป็น ต. ชั้น ๖ มีบุตร
และธิดาหลายคน (ที่ทราบ) ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “พยุง”

บุตรและธิดา ร. ชั้น ๖ ในสายพระยาไกรโกษา (ต้องเมือง)
อื่นๆ อีกนั้น (ตามที่ทราบ) ไม่มีสายสืบต่อไปอีก แต่จกกล่าวได้ว่า
บรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖ ทั้งปวง ในสายท่านลำดน้องนางพระชนนึ่ง
ต่างชนนึ่ง เป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๖

ราชินิกุลชั้น ๘

บัดนี้จกกล่าวถึงราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ ชั้น ๘ ดับต่อไปตามลำดับ
ทางพระชนกชั้น ที่มีเชื้อสายสืบต่อดำดัมมาตามชื่อที่ปรากฏใน
ร. ชั้น ๗ นั้น คือ

(๑) นายเปลี่ยน ร. ชั้น ๗ (บุตรนายส่วดี) มีภรรยาชื่อ
“เคื้อบ” เปน ถ. ชั้น ๗ มีบุตรและธิดา ๗ คน คือ

- ที่ ๑ ญ. ชื่อ “สาคร”
- ที่ ๒ ข. ชื่อ “ผด”
- ที่ ๓ ญ. ชื่อ “พน”
- ที่ ๔ ข. ชื่อ “แสง”
- ที่ ๕ ญ. ชื่อ “ใส่ว”
- ที่ ๖ ข. ชื่อ “วาด”
- ที่ ๗ ญ. ชื่อ “เสวียน”

(๒) นายหลี่ ร. ชั้น ๗ (บุตรนายส่วดี) มีภรรยาชื่อ
“ลุ่น” เปน ถ. ชั้น ๗ มีธิดา ๓ คน คือ

- ที่ ๑ ญ. ชื่อ “ผ่อง”
- ที่ ๒ ญ. ชื่อ “เล็ก”
- ที่ ๓ ญ. ชื่อ “คำ”

(๓) ญ. อ่อน ร. ชั้น ๗ (ธิดานายส่วดี) เปนภรรยา
นายน้ำ ข. ชั้น ๗ มีธิดา ๔ คน คือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “สรวง”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “เชื้อม”

ที่ ๓ ญ. ชื่อ “เชื้อ”

ที่ ๔ ญ. ชื่อ “จิต”

(๔) ญ. ปลั่ง ร. ชั้น ๗ (จิตานายส่วดี) เป็นภรรยานายพัน

ช. ชั้น ๗ มีบุตรแต่ละธิดา ๕ คน คือ

ที่ ๑ ช. ชื่อ “อู่”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “ผิ่ว”

ที่ ๓ ช. ชื่อ “กัลป์”

ที่ ๔ ช. ชื่อ “กัลป์”

ที่ ๕ ช. ชื่อ “เกตุอิน”

(๑) ญ. หม่อมอำ ร. ชั้น ๗ (จิตานายส่วว่าง) เป็นนางห้าม

หม่อมเจ้าดำรง (ปิง) ร. ชั้น ๗ มีธิดา ๕ คนคือ

ที่ ๑ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์เสงี่ยม”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ระบอบ”

ที่ ๓ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ล้าน”

ที่ ๔ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์แสง”

ที่ ๕ ญ. ชื่อ “หม่อมราชวงศ์ชั้น”

(๒) ญ. อิน ร. ชั้น ๗ (จิตานายส่วว่าง) เป็นภรรยานายเด็ก

ช. ชั้น ๗ มีธิดา ๔ คน คือ

- ที่ ๑ ญ. ชื่อ “บุ๋ม”
 ที่ ๒ ญ. ชื่อ “แม่น”
 ที่ ๓ ญ. ชื่อ “ผ่อง”
 ที่ ๔ ญ. ชื่อ “ภู”

(๓) ญ. เียง ร. ชั้น ๗ (จิตานายสว่าง) เป็นภรรยา
 นายถม ข. ชั้น ๗ มีบุตร ๒ คน คือ

- ที่ ๑ ข. ชื่อ “วุ่น”
 ที่ ๒ ข. ชื่อ “ถ้วน”

(๔) ญ. สืบ ร. ชั้น ๗ (จิตานายสว่าง) เป็นภรรยานายโต
 ข. ชั้น ๗ มีธิดา ๑ คน คือ

- ญ. ชื่อ “เนือง”

ญ. เล็ก ร. ชั้น ๗ (จิตา ญ. คล้ามกับนายมอน) เป็นภรรยา
 นายเทียม ข. ชั้น ๗ มีบุตรแต่ธิดา ๓ คน คือ

- ที่ ๑ ข. ชื่อ “เทียม”
 ที่ ๒ ข. ชื่อ “สวาทิ”
 ที่ ๓ ญ. ชื่อ “เพ็ญ”

หม่อมเจ้าดำรง (บุ๋ม) ร. ชั้น ๗ พระโอรสกรมขุนวรจักรธร
 นภาพ (พระองค์เจ้าปราโมทย์) ในรัชกาลที่ ๒ (ซึ่งหม่อมพัน
 ร. ชั้น ๖ เป็นมารดา) มีนางห้ามชื่อ “อ่ำ” ร. ชั้น ๗ (จิตานายสว่าง
 หลานพระยารัตนอาภรณ์ (แดง) มีธิดา ๕ คนตามที่ได้กล่าวนามไว้ใน
 จิตาหม่อมอ่ำแล้ว

อนึ่งบรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗ ฝ่ายพระยารัตนธำมณี (แดง) ได้ทราบชื่อโดยมาก ฝ่ายท่านบุญมีได้ทราบแต่หลานหม่อมพันธ์ แต่ฝ่ายนายขุนทองต่อ ร. ชั้น ๗ ยังไม่ทราบ เพราะเหตุนี้ขอรวมกล่าวว่ บรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗ ในทุกคนทั้ง ๓ ฝ่ายนี้ นับเป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗ ตามที่ได้กล่าวนามไว้แล้ว

เมื่อจกหวนกล่าวถึงทางสายภรรยาอันน้อยนายนาคตามระเบียบเชื้อสายที่ติดต่อดังมาจะเป็นดังนี้

พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (สินธุ์) ร. ชั้น ๗ (บุตรพระยาไชยสุรินทร์ เจ้าม กับ ญ. จิต ร. ชั้น ๖) มีภรรยา ๒ คน คน ๑ ชื่อ “โปร่ง” เป็น ส. ชั้น ๗ มีธิดา ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “แต้ม”

ภรรยาอีกคน ๑ ชื่อ “วร” เป็น ส. ชั้น ๗ มีธิดา ๑ คน คือ

ญ. ชื่อ “ปาน”

(๑) นายครก ร. ชั้น ๗ (บุตร ญ. เจ้ามกับนายขัม) มีภรรยาชื่อ “จัน” เป็น ส. ชั้น ๗ มีบุตรและธิดา ๓ คน คือ

ที่ ๑ ข. ชื่อ “ช่วง”

ที่ ๒ ญ. ชื่อ “พร้อม”

ที่ ๓ ญ. ชื่อ “เย็น”

(๒) นายเขยม ร. ชั้น ๗ (บุตรเจ้ามกับนายขัม) มีภรรยาชื่อ “ผ่อง” ร. ชั้น ๘ และเป็น ส. ชั้น ๗ ด้วย มีบุตรและธิดา ๕ คน คือ

- ที่ ๑ ช. ชื่อ “ ยอย ”
 ที่ ๒ ญ. ชื่อ “ ดำเนียง ”
 ที่ ๓ ช. ชื่อ “ ยุย ”
 ที่ ๔ ช. ชื่อ “ เยอน ”
 ที่ ๕ ช. ชื่อ “ หยด ”

นายต่าง ร. ชั้น ๗ (บุตรนายตันกับ ญ. เพ) มีภรรยาชื่อ
 “ เบ็น ” เปน ต. ชั้น ๗ มีบุตรและธิดา ๕ คน คือ

- ที่ ๑ ญ. ชื่อ “ หยด ”
 ที่ ๒ ช. ชื่อ “ ไย ”
 ที่ ๓ ช. ชื่อ “ เยอ ”
 ที่ ๔ ญ. ชื่อ “ ระไว ”
 ที่ ๕ ญ. ชื่อ “ ระแวง ”

นายฟ่วง ร. ชั้น ๗ (บุตรนายปาน ญ. ใจ) มีภรรยาชื่อ
 “ เียง ” เปน ต. ชั้น ๗ มีบุตร ๓ คน คือ

- ช. ชื่อ “ ไหญ ”

(๑) นายนิต ร. ชั้น ๗ (บุตรนายเอี่ยม ญ. ไย) มีภรรยาชื่อ
 “ จัน ” เปน ต. ชั้น ๗ มีบุตร ๒ คน คือ

- ที่ ๑ ช. ชื่อ “ ถ้ายหยด ”
 ที่ ๒ ช. ชื่อ “ ถัดใจ ”

(๒) นายแจ่ม ร. ชั้น ๗ (บุตรนายเอี่ยม ญ. ไย) มีภรรยาชื่อ
 “ จิต ” เปน ต. ชั้น ๗ มีบุตรและธิดา ๒ คน คือ

ที่ ๑ บ. ชื่อ “เพียน”

ที่ ๒ ข. ชื่อ “นาค”

บรรดาบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗ ทั้งปวงในสำนวนยานาคนี้เป็น ร. ชั้น ๗ เพราะเป็นบุตรและธิดา ร. ชั้น ๗

ทางพระชนกชนนีร่วมกัน คือ บรรดาบุตรและธิดาซึ่งเป็น ร. ชั้น ๗ ในสายรัชกาลที่ ๓ พระภักดาและพระชายาหรือสามีและภรรยาที่ไม่ได้เป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ นั้นนับเป็น ข. หรือเป็น ค. ชั้น ๗ ทั้งสิ้น พระโอรสหรือบุตรและธิดาที่จกกล่าวต่อไปนี้ ตามลำดับเฉพาะแต่ที่ได้ระบุพระนามหรือนามไว้แล้วพอเป็นตัวอย่าง จึงจกกล่าวต่อไปแต่เฉพาะสายนั้นๆ ดังนี้

(๑) พระยาไชยสุรินทร์ (หม่อมราชวงศ์เทวะหนึ่ง) ร. ชั้น ๗ (บุตรพระองค์เจ้ามงคลเดช) มีภรรยาชื่อ “ตะมัย” สกฤตเทพหัตดินและภรรยาอื่นๆ อีกมาก ตัวนี้นับว่าเป็น ค. ชั้น ๗ ต่างมีบุตรและธิดามากหลาย จกยกขึ้นกล่าวแต่คนเดียว คือ

ข. ชื่อ “หม่อมหลวงเทวะเดช”

(๒) หม่อมราชวงศ์สว่าง ร. ชั้น ๗ (ธิดาพระองค์เจ้ามงคลเดช) เป็นนางห้ามสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ร. ชั้น ๗ มีพระโอรสและธิดาซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในทางสมเด็จพระเจ้าฟ้าพระองค์นั้น

(๓) หม่อมมณีนารถ (จิต) ร. ชั้น ๗ (บุตรพระองค์เจ้ามงคลเดช) มีภรรยาชื่อ “วน” เป็น ค. ชั้น ๗ มีบุตรและธิดา คือ

ที่ ๑ ข. ชื่อ “หม่อมหลวงเชื้อ”

ที่ ๒ บ. ชื่อ “หม่อมหลวงสละ”

บรรดาหลานพระองค์เจ้ามงคลเดโชทั้งปวงเป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็น บุตรและธิดา ร. ชั้น ๗

(๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ร. ชั้น ๗ (พระราชโอรสสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) มีพระบรมราชินีนาถ และพระบรมราชเทวี พระราชเทวี พระอัครชายาเธอ พระราชชายาและ พระสนมต่างชั้นมาก ถ้วนนับว่าเป็น ร. ชั้น ๗ เว้นไว้แต่พระอัครชายาเธอ ที่เป็น ร. ชั้น ๖ ต่างมีพระบรมราชโอรสและธิดาหรือพระราชโอรสและธิดา เป็นเจ้าฟ้าหรือพระองค์เจ้ามากมาย จักกล่าวแต่ที่เป็นพิเศษและเกี่ยวของ ในราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ คือ

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ (พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔) มีพระบรมราชโอรสและธิดา (หลายพระองค์จักกล่าวแต่) ๖ พระองค์ คือ
ที่ ๑ ณ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย” ในรัชกาล ที่ ๖ ได้ทรงกรมเป็น “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระเทพนารีรัตน์” ประทับอยู่ กับสมเด็จพระบรมราชชนนีในพระบรมมหาราชวัง ดันพระชนม์แต่ยังทรง พระเยาว์

ที่ ๒ ช. คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระนาม ว่า “เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ” เดิมได้ทรงกรมเป็น “สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุน เทพธาวราวด์” ต่อมาดำรงพระอิสริยยศก็ดัดเป็น “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ มกุฎราชกุมาร” ครั้นเมื่อได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ มีพระนามาธิธิชนนีที่กล่าวมาแล้ว เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมราชชนนีในพระ

บรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาที่ยุโรปเสด็จประทับ
 อยู่ณประเทศอังกฤษ ครั้นเสด็จการทรงศึกษาเสด็จเข้ามาประทับอยู่ณ
 พระราชวังสราญรมย์ ต่อมาเสด็จไปประทับณตำหนักสวนปารุสกวัน
 ตำบลสวนดุสิต จังหวัดพระนคร ครั้นเมื่อได้เสด็จถวียราชสมบัติ ประทับ
 อยู่ณพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เมื่อเสด็จการพระบรมราชาภิเษกเฉลิม
 พระราชสมณเฑียรแล้ว เสด็จประทับอยู่ณพระที่นั่งจักรีพรรดิพิมาน ใน
 หมู่พระราชสมณเฑียรเก่าพอสมควรแก่กาล ต่อมาเสด็จไปประทับอยู่ณ
 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทบ้าง พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยพระราชวังดุสิตบ้าง
 พระตำหนักสวนจิตรลดาในบริเวณสวนดุสิตบ้าง พระที่นั่งภานุมาศจำรูญ
 (องค์ใหม่) ในพระบรมมหาราชวังบ้างตลอดมาจนกาลทุกวันนี้

ที่ ๓ ข. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ” เดิมทรงกรม
 เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนพิษณุโลกประชานาถ ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้า
 ฟ้ากรมหลวง มีพระนามเช่นเดียวกัน เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมราช
 ชนในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาที่ยุโรป
 แต่ก่อนประทับอยู่ณประเทศอังกฤษ แล้วไปประทับอยู่ณประเทศรัสเซีย
 ครั้นเสด็จการทรงศึกษา เสด็จเข้ามาประทับอยู่ณพระตำหนักปารุสกวันจน
 ถึงทุกวันนี้

ที่ ๔ ข. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ” ทรงกรม
 เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนครราชสีมา เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรม
 ราชชนนีในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาที่ยุโรป

ยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศอังกฤษ เสด็จการทรงศึกษาเสด็จเข้ามา
ประทับณะพระตำหนักสวนกุหลาบ ณบริเวณสวนดุสิต (ไม่ใช่สวน
กุหลาบเดิมในพระบรมมหาราชวัง)

ที่ ๕ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก” ทรงกรม
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนเพชรบูรณ์อินทราไชย เสด็จประทับอยู่กับสมเด็จพระ
บรมราชชนนีในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา
ณทวีปยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศอังกฤษ เสด็จการทรงศึกษา
เสด็จเข้ามาประทับณะ (วังปทุมวัน)

ที่ ๖ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์”
ทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนลือทโยจรรมราชา เสด็จประทับอยู่กับ
สมเด็จพระบรมราชชนนีในพระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษา
วิชาณทวีปยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศอังกฤษ เสด็จการทรงศึกษา
เสด็จเข้ามาประทับณะวังคำบดท่าเตียน จังหวัดพระนคร (๑) ซึ่งเป็นของ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลก

บรรดา พระบรมราชโอรสและ ธิดาใน สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรม
ราชินีทั้งปวงเป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระบรมราชโอรสและธิดา ร. ชั้น ๗

สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ (พระราชธิดาในรัชกาล
ที่ ๕) มีพระบรมราชธิดา ๑ พระองค์ คือ

(๑) สมเด็จพระราชปิตุลา ๑ ทรงพระนิพนธ์หนังสือเมื่อก่อนพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้เสด็จไปประทับณะวังสุโขทัย

ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าภรรณาภรณ์เพ็ชรรัตน” มีเหตุสิ้นพระชนม์แต่ทรงพระเยาว์พร้อมกับสมเด็จพระชนนี เป็น ร. ชัน ๘ เพราะเป็นพระบรมราชธิดา ร. ชัน ๘

สมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า สว่างวัฒนา (พระราชธิดาในรัชกาลที่ ๔) มีพระบรมราชโอรสและธิดา (หลายพระองค์ก็ก่อกำเนิดแต่) ๔ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้ามหาดิเรก” แล้วเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคตแต่ประณวีย์ในรัชกาลที่ ๖ เป็น “สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช เจ้าฟ้ามหาดิเรก” เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อทรงพระเจริญขึ้นเสด็จออกมาประทับอยู่ณสถานที่กรมมหาดเล็ก ซึ่งต่อมาเป็นสถานที่ฐานันดรศักดิ์ในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๒ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย” ทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนศรีธรรมราชธำรงฤทธิ์ เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมราชชนนี ครั้นทรงพระเจริญขึ้น เสด็จออกมาประทับอยู่ณสถานที่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชประทับอยู่เดิม ในพระบรมมหาราชวัง จนสิ้นพระชนม์ไป

ที่ ๓ ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าวัดยอถรณ์” ทรงกรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระบรมราชชนนี ภายหลังเสด็จประทับอยู่กับสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินี ทรงรับมาอภิบาลถึงทุกวันนี้

ที่ ๔ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช” ทรงกรม
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์ เดิมประทับอยู่กับสมเด็จพระ
บรมราชชนนี เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป แต่ก่อน
ประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ แล้วไปประทับอยู่ ณ ประเทศเยอรมนี
เมื่อเสด็จกลับเข้ามาประทับอยู่ ณ วังตำบลดอนประทุมวัน จังหวัดพระนคร
แล้วเสด็จกลับออกไปทรงศึกษาอีก ประทับอยู่ ณ ทวีปอเมริกา

บรรดาพระบรมราชโอรสและธิดาในสมเด็จพระมาตุจฉาเจ้า สว่าง
วัฒนา พระบรมราชเทวีทั้งปวง เป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระบรมราช
โอรสและธิดา ร. ชั้น ๘

พระนางเจ้าสุโขทัยมหาราชรี พระราชเทวี (พระราชธิดาในรัชกาล
ที่ ๔) มีพระราชโอรสและธิดา ๒ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ณ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าดรุณาทิพรทิน” ทรงกรมเป็น
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงศรีรัตนโกสินทร เดิมประทับอยู่กับพระราชชนนี
ในพระบรมมหาราชวัง ทั้งที่พระตำหนักและพระราชวังดุสิต และต่อมา
ณ วังพระเกษียณภูมิตา คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต

ที่ ๒ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้ามหิพัตรสุนทรพัณ” เดิมทรง
กรมเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนมไหสุริยสงคราม แล้วเปลี่ยนเป็นสมเด็จพระ
เจ้าฟ้ากรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ต่อมาเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวง
มีพระนามเป็นนครสวรรค์อย่างเดียวกัน เดิมประทับอยู่กับพระราชชนนีใน
พระบรมมหาราชวัง เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป แต่ก่อน
ประทับอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ แล้วไปประทับอยู่ ณ ประเทศเยอรมนี

เมื่อเสร็จการทรงศึกษาแล้ว เสด็จเข้ามาประทับ ณ ณะวังบางขุนพรหม จังหวัด
พระนครถึงทุกวันนี้

พระราชโอรสและธิดาในพระนางเจ้าพระราชเทวีทั้ง ๒ พระองค์ เป็น
ร. ชัน ๘ เพราะเป็นพระราชโอรสและธิดา ร. ชัน ๗

ใน พินิจข้อแซกพระบุรพชนของพระนางเจ้าสุทธมาตมารศรีพระราช
เทวีในรัชกาลที่ ๕ ดึกหน่อยหนึ่ง ซึ่งเห็นควรจักกล่าวไว้ สำหรับเนื่องไป
ในสายอื่น ๆ ด้วย พระบุรพชนทางพระชนกเป็นพระบรมวงศ์จักรีได้กล่าว
ไว้แล้ว ทางพระชนนีได้กล่าวไว้แล้วเหมือนกัน แต่เพียงชั้นเจ้าคุณจอม
มารดาดีผู้เป็นเจ้าจอมมารดาเท่านั้น แต่บุรพชนทางนังหาได้กล่าวใน
ชั้นดังต่อไปนี้ บุรพบุรุษของเจ้าคุณจอมมารดาดี มาแต่สกุล
ชาวบางช้าง คำบดอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสมญาว่าเป็นราชินิกุล
รัชกาลที่ ๒ นั้น ดิบบ่มาถึงเจ้าคุณพระไวยกานวต ซึ่งเป็นพระนังนาง
ร่วมพระชนนี กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑ เป็น
ภรรยาเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุญนาค) เป็นเชื้อสายเฉกอะหมัดแซก
ชาติเปอร์เซีย ทั้ง ๒ นี้เป็น อ. ชัน ๒ และชั้นนี้มนามสกุลว่า (บุญนาค)
มีบุตรและธิดาหลายคน ในพินิจกล่าวแต่บุตรคนเดียวซึ่งเกี่ยวแก่สายนี้
คือสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต) เป็น อ. ชัน ๓ มีภรรยา
มากเป็น อ. ชัน ๓ เหมือนกัน ต่างภรรยามีบุตรและธิดามากหลาย เอก
ภรรยา คือเจ้าคุณหญิงน้อย เป็นธิดาคุณหญิงม่วงซึ่งเป็นธิดาเจ้าคุณพระ
ไวยกานวต พระพี่ชายของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีผู้ ๑ ซึ่งเป็นพี่เจ้าคุณ

พระโอยิกานวดเหมือนกัน อันไม่ควรจักกล่าวถึงบุตรและธิดาเจ้าคุณหญิง
น้อยในที่นี้ ที่จักกล่าวในที่นี้แต่เฉพาะอนุภรรยาของสมเด็จพระยาบรม
มหาพิไชยญาติผู้ ๓ ชื่อ “น้อย” คือมารดาของเจ้าคุณจอมมารดาดี
อ. ชั้น ๔ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาของพระนางเจ้าสุทธมาตย์นถเกล้า
ในทางนี้พระนางเจ้าสุทธมาตย์นถเกล้าเป็น อ. ชั้น ๕ แต่ต้องเป็น ต. ชั้น ๗ ด้วย
ในลำดับนี้

พระอัครชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตนนารีนาค มีพระราชธิดา
๑ พระองค์ คือ

ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าเยาวมาตย์นฤมิต” เดิมเป็นพระเจ้า
ลูกเธอเจ้าฟ้า แล้วเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ต่อมาทรงกรม
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนจันทราภิบาลยศได้ เดิมประทับอยู่กับพระชนนี
ต่อมาเสด็จออกมาประทับพระตำหนักสวนบัวพระราชวังดุสิต กับสมเด็จพระ
พระมาตุจฉาเจ้าตอลตกาลั่นพระชนนี

พระอัครชายาเธอพระองค์เจ้าเสาวภาคนารีรัตน์ มีพระราชธิดา
๑ พระองค์ คือ

ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้าจันทราธิวัตร” เดิมเป็นพระเจ้า
ลูกเธอเจ้าฟ้า แล้วเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ต่อมาทรงกรม
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนพิจิตรเจษฎาจันทร์ เดิมประทับอยู่กับพระชนนี
และต่อมาประทับสมเด็จพระมาตุจฉาทั้ง ๒ พระองค์ สิ้นพระชนม์ณะพระ
ราชวงศ์บางปะอิน

พระอิศรขำยาเธอพระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ มีพระราชโอรสและ
ธิดา ๔ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ช. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร” เดิมเป็นพระ
เจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า แดวเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้า ต่อมาทรงกรม
เป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหานุปรินทรเมศวร์ เดิมประทับอยู่กับพระชนนี เมื่อ
เสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาพระทัยยุโรป ประทับอยู่ประเทศอังกฤษ
เสด็จการทรงศึกษาเสด็จเข้ามาประทับ ณ วังบริเวณดุสิต จังหวัดพระนคร
และเพราะทรงมีตำแหน่งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ตลอดจน
จนการที่ได้เป็นอุปราชบัลลังก์ ได้ด้วย โดยมากต้องเสด็จออกไปประทับ
อยู่ ณ จังหวัดสงขลา มีวังที่ประทับอยู่ ณ ตำบลเขาอ้อย ใกล้กับตัว
เมืองสงขลา

ที่ ๒ ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้านภางค์จรัสศรี” เดิมเป็น
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า แดวเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ประทับ
อยู่กับพระชนนี สิ้นพระชนม์เสียแต่ยังทรงพระเยาว์

ที่ ๓ ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้ามานีนพดารา” เดิมเป็น
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า แดวเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า ประทับ
อยู่กับพระชนนีทุกสัปดาห์ถึงกาลทุกวันนี้ (๑)

ที่ ๔ ญ. ทรงพระนามว่า “เจ้าฟ้านิภานภดล” เดิมเป็น
พระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า แดวเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้า (๒) ประทับ
อยู่กับพระชนนีและพระเชษฐภคินีทุกสัปดาห์ถึงกาลทุกวันนี้

(๑) ต่อมาทรงสถาปนาเป็นกรมขุนศรีสุนทรราชลัญจกร สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

(๒) ต่อมาทรงสถาปนาเป็นกรมขุนอุทัยทองเขตต์ทิศดิษนาธิ

บรรดาพระราชโอรสและธิดาในพระอัครชายาเธอทั้ง ๓ พระองค์ที่
กล่าวพระนามมาแล้ว เป็น ร. ชั้น ๘ ถ้านับทางพระชนนีเป็น ร. ชั้น ๗

เมื่อจกกล่าวถึงบุรพชนของพระอัครชายาในชั้น ทางพระชนกเป็น
พระบรมราชวงศ์จักรี สืบพันธุราชันภูริรัชกาลที่ ๓ ดังกล่าวแล้ว ทาง
ชนนี คือ เจ้าจอมมารดาจันใดกล่าวแล้วเหมือนกันว่ามาแต่เชื้อจีน จก
กล่าวในชั้นแต่บุรพชนของเจ้าจอมมารดาเอมน้อย ผู้เป็นเจ้าจอมมารดาของ
กรมหมื่นภูมินทรภักดี คือ บุรพบุรุษมาแต่เจ้าหลวงเดิมในรัชกาลที่ ๓
ก่อนได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติตั้งแต่ครั้งกรุงธนบุรี ดับด้วยมาถึง
นายแดงเป็นจางวางในสมเด็จพระเจ้าหลานเธอในรัชกาลที่ ๑ คือเจ้าฟ้า
อภัยธิเบศร์ (หรือหม่อมหมื่น) ฝ่ายบุรพบุรุษชื่อ “คุ้ม” เป็นท้าว
มังษี (ท้าววิเศษนอก) ทั้ง ๒ นี้คบตามารดาเจ้าจอมมารดาเอมน้อยที่
กล่าวแล้ว

เจ้าदारวามี พระราชชายา สกฤตนะเชียงใหม่ มีพระราชธิดา
๓ พระองค์ คือ

ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าอมฤตนาคนพดี” ต้นพระชนม์
แต่ยังทรงพระเยาว์

บุรพชนของเจ้าदारวามีพระราชชายานี้ มาแต่วงศ์ผู้ครองเมือง
ภาคพายัพ ซึ่งสมญาว่าสกฤตนะเชียงใหม่ จกไม่กล่าวถึงครั้งตั้งดาบบรรพ
จักคิดเอาแต่เพียงชั้นพระยาภาวดีผู้ครองนครลำปาง ได้ไปเป็นเจ้า
ผู้ครองนครเชียงใหม่ มีบุตรผู้ ๑ ได้เป็นเจ้าครองนครเชียงใหม่สืบมา

ภายหลังได้มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ มีธิดาผู้ ๓ ชื่อ “เจ้าทิพเกษร” เป็นภรรยาในอัยยอินทนนท์ ซึ่งได้เป็นเจ้าบุรีรัตน และ เจ้าอุปราช ตำแหน่งในนครเชียงใหม่ตามลำดับ ต่อมาได้เป็นเจ้าผู้ครอง นครเชียงใหม่ ภายหลังได้เป็นพระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านคร เชียงใหม่รุ่นที่ ๖ คือ ชนกของเจ้าดารารัศมีพระราชชายา อันเจ้าทิพเกษร ธิดาพระเจ้ากาวิโลรสเป็นชนนี และเจ้าดารารัศมีพระราชชายานี้ เดิม เมื่ออยู่กับชนกชนนีมีศักดิ์สมญาว่า “เจ้าดารารัศมี” เมื่อเป็นพระ ดันมเอกในรัชกาลที่ ๕ แต่ก่อนสมญาว่าเจ้าจอมมารดาดารารัศมี ต่อมา ได้เลื่อนศักดิ์ขึ้นเป็นพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เมื่อประทับอยู่ ณ กรุงเทพฯ มีตำแหน่งในพระบรมมหาราชวังและที่พระราชวังดุสิต บัดนี้ขึ้นไปอยู่ ณ นครเชียงใหม่ พระราชชายาเจ้าดารารัศมีนั้น นับว่าเป็น ต. ชั้น ๗ และ พระธิดาเป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระราชธิดา ร. ชั้น ๗

เจ้าคุณจอมมารดาแพ ราชินีในรัชกาลที่ ๒ มีพระราชธิดา

๓ พระองค์ คือ

ที่ ๑. บ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าศรีวิชัยกษัตริย์” เดิม แรกประสูติในรัชกาลที่ ๔ มีพระอิสริยยศศักดิ์เป็นหม่อมเจ้า ยังไม่มี พระนามอยู่ไม่ช้านัก พอถึงรัชกาลที่ ๕ จึงเป็นพระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้า ตามพระนามที่กล่าวแล้ว ภายหลังได้ทรงกรมเป็นกรมขุนสุพรรณภาควดี เมื่อรัชกาลที่ ๕ ประทับอยู่กับเจ้าจอมมารดาและตำแหน่งในพระบรมมหา ราชวัง ทรงพระราชวังดุสิตด้วย และกรมขุนสุพรรณพระองค์นี้ ได้รับพระ

อิสตรียศักดิ์เปล่งปาดในชั้นพระเจ้าลูกเธอ คือเมื่อได้กนิศ มังนังถึง ๖ วันให้รอบนอก และมีเขาไกรลาสเช่น โถกกันต์เจ้าฟ้าเป็นพิเศษแต่องค์เดียว เมื่อสิ้นพระชนม์พระศพก็ได้ประดิษฐานณะพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ปราสาท และเมื่อเวลาจะพระราชทานเพลิง มังนังณะพระราชวังบางปะอิน พระศพทรงพระโกศรูปทองเด็ก ซึ่งหุ้มทองคำและตั้งแว่นฟ้าทองคำณะพระที่นั่งโศภนธรรมพิพิธปราสาท พระราชทานเพลิงที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ

ที่ ๒ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าสุวพักตร์วิไลยพรรณ” ประทับอยู่เช่นพระเชษฐภคินี แต่ที่พระราชวังดุสิตมีตำแหน่งต่างหาก เหตุว่าเจ้าคุณจอมมารคัมภีร์ในบริเวณสวนดุสิตออกไปอยู่เลยในที่นั้น

ที่ ๓ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้ามณฑิราวรรณโรภาส” ประทับอยู่ณะตำแหน่งกับเจ้าคุณจอมมารดาในพระบรมมหาราชวัง ดันพระชนม์ก่อนมีพระราชวังดุสิต

พระราชธิดาในเจ้าคุณจอมมารดาแพทั้ง ๓ พระองค์นี้ เป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระราชธิดา ร. ชั้น ๗

อนึ่งเมื่อได้กล่าวถึงบุรพชนของเจ้าคุณจอมมารดาดี ผู้เป็นเจ้าจอมมารดาในพระนางเจ้าสุโขทัยแล้ว ก็สมควรจักกล่าวบุรพชนของเจ้าคุณจอมมารดาแพไว้ด้วย เหตุว่าเป็นสกุลหนึ่งต่อกัน บุรพบุรุษของเจ้าคุณจอมมารดาแพ มาแต่สกุลชาวบางช้าง ตำบลอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสมญาว่าเป็นราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ และสืบต่อมาในชั้นดัมพพันเป็นสกุลขุนนาค เหมือนกันกับบุรพชนของเจ้าคุณจอมมารดาดีดังนี้ บิดน้าจากต่างแต่ฝ่ายที่แยกกันใน อ. ชั้น ๓ คือดัมเด็จพระเจ้าพระยา

บรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) และสมเด็จพระยาบรมมหาพิไชยญาติ (ทัต) เป็นบุตรเจ้าคุณ พระโอยิกานวด และเจ้าพระยาอัครมหาเสนา (บุญนาค) ร่วมบิดามารดาเดียวกัน สมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ) มีภรรยาสาม ท่านมีบุตรและธิดามากหลาย ภรรยาผู้ ๓ เป็นเอกภรรยา คือท่านผู้หญิงจันทร์ ธิดาเจ้าพระยาพลเทพ (ทองอิน) น้องกรมหมื่นนรินทร์ พิทักษ์ (มุข) พระภักดีกรมหลวงนรินทร์เทวี (พระองค์เจ้า) ทั้ง ๒ เป็น อ. ชัน ๓ มีบุตรและธิดาหลายคนในชั้นจกเกล้าแต่ผู้เดียว คือ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) เป็น อ. ชัน ๔ มีเอกภรรยา คือท่านผู้หญิงกตัญ เป็นธิดาหลวงแก้วอายุดี ผู้เป็นญาติ เป็น อ. ชัน ๕ มีบุตรและธิดาจกเกล้าแต่ผู้เดียว คือ เจ้าพระยาสุริยวงศ์ ไวยวัฒน์ (วอน) ท่านผู้นี้มีภรรยาและบุตรธิดามาก จกเกล้าแต่ผู้ ๑ คือท่านผู้หญิงอ้อม บุรพชนมาแต่เชอจีน ทั้ง ๒ เป็น อ. ชัน ๕ มีบุตรและธิดาหลายคน ผู้ ๑ คือ เจ้าคุณจอมมารดาแพทกตัญ

เมื่อรัชกาลที่ ๔ เจ้าคุณจอมมารดาแพมีศักดิ์เป็น “หม่อม” นางห้ามสระบัวหลวงในสมเด็จพระเจ้าตากสินเจ้าฟ้า จักขออธิบายคำว่า “สระบัวหลวง” ไว้ในที่ด้วย คือ ผู้ที่ได้ถวายตัวในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินโปรดพระราชทานพระราชพัสดุต่าง ๆ เช่นเงินตรา ๔๐๐ บาท และผ้า ๑๐ ตำรับ เป็นต้น อย่างเดียวกับผู้ที่ถวายตัวสำหรับเป็นพระสนม เมื่อจักพระราชทานแก่ผู้ใด ก็โปรดให้นางในที่นี้ศักดิ์ เช่นท้าวนางเฒ่าแก่ เป็นต้น ดังตัวแก่ภักดีดา เจ้าคุณจอมมารดาแพเป็นผู้ ๑ ในชั้นนี้ ครั้นถึงรัชกาล

ที่ ๕ มีศักดิ์เป็นเจ้าจอมมารดาตามพระราชประเพณี ภายหลังในรัชกาล
ที่ ๕ นั้นเอง โปรดเกล้าฯ ให้มีศักดิ์เป็นเจ้าคุณเช่นกันถ้าวนามมาแล้ว
เจ้าคุณจอมมารดาแพ^๕ เดิมชื่อย่อมอยู่ณบ้านของบิดา เมื่อมีชนมาอยู่
เจริญรุ่งขึ้น ได้เข้ามาอยู่ณตำหนักกรมหลวงสมรรัตนศิริเชษฐ ซึ่งใน
รัชกาลที่ ๔ ทรงพระนามว่า “พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าไฉ่มาวดี” ผู้
เป็นพระราชธิดาโปรดปรานของพระชนกนาองค์ ๓ นั้น ครั้นเมื่อเป็น
นางห้ามสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ ไปอยู่ณตำหนักส่วนกุหลาบในพระบรม
มหาราชวัง เมื่อจักประสูติพระธิดาองค์แรก คือกรมขุนสุพรรณภาควดี
ไปประสูติแต่อยู่ณพระตำหนักองค์ ๓ ในหมู่วังนั้นทอดูทวยาน เมื่อรัชกาล
ที่ ๔ ซึ่งบัดนี้อยู่ในบริเวณของราชนาถ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๕ อยู่ตำหนัก
แห่ง ๑ ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเดิมเป็นตำหนัก “เจ้าจอมมารดาตลับ
ดุกุดมณยรัตพันธุ์” อันสมญาว่า “ตำหนักคันชมพู” เมื่อมีพระราชวัง
ดุสิตมีตำหนักอยู่กับพระธิดาในพระราชวังนั้น ภายหลังไปอยู่ณบ้านที่ได้
พระราชทาน ตั้งอยู่ณถนนลี้มีถนนในบริเวณสวนดุสิต จังหวัดพระนคร
จนถึงทุกวันนี้

เจ้าคุณจอมมารดาแพ (๑) ถิ่นบทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ เป็น ร.
ชั้น ๖ ทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ เป็น ล. ชั้น ๗

เจ้าจอมมารดาอ่วม (ธิดาพระยาพิพัฒน์ทศมภ์บริบูรณ์ เจ็ดด้วยม)
ดุกุดพิศยบุตร บุพชนมาแต่จีน มีพระราชโอรส ๑ องค์ คือ

(๑) ต่อมาทรงสถาปนาเป็นเจ้าคุณพระประยูรวงศ

๕. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้ากิตติยกรรณดิษ” เดิมทรงกรม
เป็นกรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ แล้วเป็นกรมหลวง พระนามอย่างเดียวกัน^(๑)
เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป ประทับอยู่ ณ ประเทศ
อังกฤษ เสร็จการทรงศึกษาแล้วเสด็จเข้ามาประทับอยู่ ณ วังไกลกังวล ณ รัชกาล
จังหวัดพระนคร เป็น ร. ชัน ๘ เพราะเป็นพระราชโอรส ร. ชัน ๘

เจ้าจอมมารดาทิพย์มณฑิลา พระยาอภัยนริศรานุวัดติวงศ์ (ดิศ) ดัตุ
โรจนดิศ มีพระราชโอรสและธิดา ๓ พระองค์ คือ

ที่ ๑ ๕. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าจิระประวีตวรเดช” เดิม
ทรงกรมเป็นกรมหมื่นนครไชยศรีสุริยเดช แล้วเป็นกรมหลวงพระนามอย่าง
เดียวกัน เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป แต่ก่อนประทับ
อยู่ ณ ประเทศอังกฤษ แล้วไปประทับอยู่ ณ ประเทศเดนมาร์ก เสร็จ
การทรงศึกษาแล้วเสด็จกลับเข้ามาประทับอยู่ ณ วังคฤหาสน์มณฑล
เกษม จังหวัดพระนคร

ที่ ๒ ๖. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าประเวศวรดิษ” ประทับ
อยู่กับเจ้าจอมมารดาในพระบรมมหาราชวัง แล้วมาอยู่ ณ พระเชษฐภคินี
กับเจ้าจอมมารดาถึงทุกวันนี้

ที่ ๓ ๕. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าอุทัยเฉลิมดิษ” ทรง
กรมเป็นกรมหมื่นดิษวิกรมเกรียงไกร^(๒) เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษา

(๑) ต่อมาเลื่อนเป็นกรมพระ

(๒) ต่อมาเลื่อนเป็นกรมขุนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓

วิชาชนะทวีปยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศอังกฤษ เสด็จการทรงศึกษา
เสด็จกลับเข้ามาประทับอยู่ณะวังถนนกรุงเกษม จังหวัดพระนคร

ทั้ง ๓ พระองค์ นเ็น ร. ๕ ใน ๘ เพราะเป็นพระราชโอรสและธิดา
ร. ๕ ใน ๘

เจ้าจอมมารดาโหมด ราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ (ธิดาเจ้าพระยาสุรวงค์
ไวยวัฒน์ (วอน บุนนาค) และเป็นน้องเจ้าคุณจอมมารดาแพแ้วมมารดา)
บุรพชนได้ก่ด่าวในทอนเจ้าคุณจอมมารดาแพแ้วม เดิมอยู่ณะบ้านของบิดา
เมื่อเป็นพระสนมในรัชกาลที่ ๕ ก็อยู่ณะตำหนักของพี่นาง เมื่อมีพระราชวัง
ดุสิตมีตำหนักอยู่ต่างหาก ภายหลังออกมาอยู่วังกรมหมื่นชุมพรฉนวน
คอเล็อบบริเวณสวนดุสิต จังหวัดพระนคร มีพระราชโอรสและธิดา ๓
พระองค์ คือ

ที่ ๑ ข. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าอาภากรเกียรติวงศ์” ทรง
กรมเป็นกรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาชนะ
ทวีปยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศอังกฤษ เสด็จการทรงศึกษา เสด็จกลับ
เข้ามาประทับอยู่ณะวังถนนคอเล็อบบริเวณสวนดุสิต จังหวัดพระนคร (๑)

ที่ ๒ ณ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าอรองค์อรรคยพา” สิ้น
พระชนม์แต่ยังทรงพระเยาว์

ที่ ๓ ข. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าสุริยประยุรพันธุ์” ทรง
กรมเป็นกรมหมื่นไชยาศรีสุริโยภาส เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชาชนะ

(๑) เลื่อนเป็นกรมหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ทวีปยุโรป ประทับอยู่ณประเทศอังกฤษ ได้รื้อการทรงศึกษาแต่จากฉบับ
เข้ามาประทับณระวิงถนนคอเลอบริเวณสวนดุสิต จังหวัดพระนคร (๑)

ทั้ง ๓ พระองค์^๕ ในทางราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ เป้น อ. ชั้น ๗ และเป้น
ร. ชั้น ๘ เพราะเป้นพระราชโอรสและธิดา ร. ชั้น ๗

เจ้าจอมมารดาจาด ร. ชั้น ๗ (ธิดาพระนมปรัก) มีพระราชโอรส
๑ พระองค์ คือ

ช. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าบุรฉัตรไชยากร” ทรงกรมเป้น
กรมหมื่นกำแพงเพชรอัครโยธิน (๒) เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชานะ
ทวีปยุโรป ประทับอยู่ณประเทศอังกฤษ ได้รื้อการทรงศึกษาแต่จากฉบับ
เข้ามาประทับณระวิงถนนหลวง จังหวัดพระนคร เป้น ร. ชั้น ๘ เพราะ
เป้นราชโอรส ร. ชั้น ๗

เจ้าจอมมารดาจรูญ (ธิดาเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เพ็ญกุล)
มีพระราชโอรสและธิดา ๒ องค์ คือ

ที่ ๑ ณ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี”
ประทับอยู่กับเจ้าจอมมารดาในพระบรมมหาราชวัง

ที่ ๒ ช. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์” ทรงกรม
เป้นกรมหมื่นพิไชยมหินทโรดม เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาณทวีปยุโรป
ประทับณประเทศอังกฤษ ได้รื้อการทรงศึกษาแต่จากฉบับเข้ามาประทับ
ณระวิงตำบลท่าเตียน จังหวัดพระนคร

(๑) สิ้นพระชนม์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒

(๒) ต่อมาเลื่อนเป้นกรมขุนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ เลื่อนเป้นกรมหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

ทั้ง ๒ พระองค์นี้เป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระราชโอรสและธิดา
ร. ชั้น ๗

(๒) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ร. ชั้น ๗ (พระราชโอรสสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) มีนางห้ามหลายคน ถ้วนนับเป็น ๘. ชั้น ๗ เว้นไว้แต่หม่อมราชวงศ์ต่างที่เป็น ร. ชั้น ๗ เหมือนกันต่างมีพระราชโอรสและธิดาหลายองค์ จักกล่าวแต่ที่เป็นพิเศษและเกี่ยวข้องในราชินิกุลรัชกาลที่ ๓ คือ

หม่อมราชวงศ์ต่าง ร. ชั้น ๗ (ธิดาพระองค์เจ้ามณฑลเลิศ) มีพระราชโอรสและธิดา (จักกล่าวแต่) ๓ องค์ คือ

ที่ ๑ ช. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้าเสด็จรังสรรค์” แรกประสูติเป็นหม่อมเจ้า ต่อมาเมื่อพระอิสริยยศก็ขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าตามประกาศยกขึ้นเป็นพิเศษ ภายหลังทรงกรมเป็นกรมหมื่นอนุพงศ์จักรพรรดิ เติมประทับอยู่ณวังพระบิดา เมื่อพระชนกสิ้นพระชนม์แล้ว เสด็จมาประทับอยู่ณนันทอุทยานหลวงจังหวัดพระนคร และมีที่ประทับอยู่ณพระราชวังเกาะบางปะอิน จังหวัดกรุงเก่า เพราะไปรับราชการอยู่ในมณฑลนั้น

ที่ ๒ ช. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้าอดิศาร์นุทิศ” เติมเป็นหม่อมเจ้า และได้เป็นพระองค์เจ้าขึ้นตามประกาศ เช่นพระเชษฐภคินี^(๑) สถานที่ประทับเหมือนกัน เว้นไว้แต่ไม่เกี่ยวกับที่พระราชวังเกาะบางปะอิน

(๑) ต่อมาเป็นกรมหมื่นอนุวัตรจตุรนต์

ที่ ๓ ญ. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้าประภาวดีคนธมด” เดิมเป็นหม่อมเจ้า และได้เป็นพระองค์เจ้าเช่นพระเชษฐภคินีทั้ง ๒ นั้น เดิมประทับอยู่วังพระบิดาเหมือนกัน เมื่อทรงเจริญวัยขึ้นแล้วเสด็จเข้ามาประทับอยู่กับพระอัครชายาเธอรัชกาลที่ ๕ และต่อมาประทับอยู่กับพระภคิยานุเคราะห์นางหม่อมหลวง จังหวัดพระนคร

บรรดาพระโอรสและธิดาในหม่อมราชวงศ์สว่างนั้น เป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระโอรสและธิดา ร. ชั้น ๗

อนึ่งหม่อมราชวงศ์สว่างนั้น บุรุษน้อมปรากฎแล้ว จักชอกถ้าวในที่นี้แต่ส่วนตัว คือตั้งแต่ขึ้นมายังเยาว์ ได้เข้ามาอยู่ในพระสำนักสมเด็จพระยาสุรธารัตน ต่อมาเมื่อจักไปอยู่กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ซึ่งกาลนั้นเสด็จประทับอยู่ ณ พระราชวังเดิม จังหวัดธนบุรีได้ ได้ถวายตัวในรัชกาลที่ ๕ โปรดพระราชทานแต่สมเด็จพระอนุชาธิปัตย์ เป็นสละไภหุวงศ์ตามประเพณีเช่นที่กล่าวมาแล้ว ถึงว่ามีความเป็นหม่อม ก็ได้รับความยกย่องว่าเป็นชายาของสมเด็จพระอนุชาธิปัตย์ เป็นใหญ่ในหมู่นางห้ามทั้งปวง พระโอรสและธิดาในหม่อมราชวงศ์สว่างนั้น จึงได้เป็นพระองค์เจ้า และหลานเป็นหม่อมเจ้า ผิดกับพระโอรสและธิดาในนางห้ามอื่น ๆ อันมีศักดิ์เป็นแต่หม่อมเจ้า เช่นหม่อมทองอยู่ชายาในกรมพระราชวังหลัง ครั้นรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นหม่อมมารดาพระองค์เจ้าในกรมพระราชวังหลัง คือที่เรียกว่า “เจ้าด้ามกรม” นั้น เดิมหม่อมราชวงศ์สว่างก็อยู่ ณ พระราชวังเดิม กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ภายหลังมาอยู่ ณ วังของพระโอรสหลานหลานหลวงถึงทุกวันนี้

หม่อมทับทิม ส. ชั้น ๗ เป็นญาติพระยาพิไชยสงคราม (ข้า
อมรानนท์) มีพระโอรสและธิดา ๒ องค์ คือ

ที่ ๓ ข. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้านพพิลลัญจพงศ์” เดิมเป็น
หม่อมเจ้า แต่เหตุที่เป็นหม่อมเจ้าชายใหญ่ในสมเด็จพระอนุชาธิปัตย์ จึงได้
รับอิสริยยศศักดิ์ เป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า ดันพระชนม์แต่ยัง
ยังอยู่ในปฐมวัย

ที่ ๔ ญ. ทรงนามว่า “หม่อมเจ้าทรงศีลคุณ” ไม่ได้เป็น
พระองค์เจ้า และสิ้นชีพิตักษัยแต่ยังเยาว์วัยเหมือนกัน

ทั้ง ๒ องค์ ในหม่อมทับทิมนี้ เป็น ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระโอรส
และธิดาของ ร. ชั้น ๗

หม่อมผาด ร. ชั้น ๗ (ธิดาพระนมส้มฤทธิ) บวรพชนได้กล่าว
ไว้แล้ว มีพระโอรส ๓ องค์ คือ

ข. ทรงนามว่า “หม่อมเจ้าทศศิริวงศ์” เมื่อเสด็จออกไปทรง
ศึกษาวิชา ณ ทวีปยุโรป ประทับอยู่ ณ ประเทศเยอรมนี เมื่อกลับเข้ามา
แล้วมีสถานที่อยู่ ณ ถนนหลานหลวง จังหวัดพระนคร เหมือนพระภาดา
ทั้งปวง แต่หากว่าได้เป็นมกุฎราชกุมารมณฑลนครราชสีมา จึงมี
สถานที่อยู่ ณ โรงทหารในมณฑลนั้นด้วย หม่อมเจ้าทศศิริวงศ์นี้^(๑) เป็น
ร. ชั้น ๘ เพราะเป็นพระโอรส ร. ชั้น ๗ แต่ทางเขยพัตตุง เป็น อ.
ชั้น ๖ ด้วย

(๑) ทรงสถาปนาเป็นพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

(๓) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ร. ชั้น ๗ (พระราชโอรสสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี) มีนางห้ามหลายคนด้วย เป็น ส. ชั้น ๗ ต่างมีพระโอรสและธิดาหลายองค์ จักกล่าวแต่ที่เป็นพิเศษ คือ

หม่อมแม่ ณ ราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ (ธิดาเจ้าพระยาสุรวงค์โดยวัฒนวอน บุณนาค) และเป็นน้องเจ้าคุณจอมมารดาแพ้วมารดา) มีพระโอรสและธิดา ๓ องค์ คือ

ที่ ๓ ช. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้านพรัตนวงค์” แรกประสูติเป็นหม่อมเจ้า ในวันเดียวกันนั้นได้มีอิสริยยศกิตติมศักดิ์เป็นพระองค์เจ้าโดยพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ ๕ ภายหลังเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอตามประกาศ^(๑) เดิมประทับอยู่ณวังบูรพาภิรมย์ เมื่อเสด็จออกไปทรงศึกษาวิชา ณ กรุงปารีส ประเทศอังกฤษ เสด็จกลับเข้ามาประทับอยู่ณวังบูรพาภิรมย์ตามเดิม และต่อมาเมื่อไปรับราชการทหาร มีที่ประทับด้วยณโรงพยาบาลม้าที่ ๓ รักษาพระองค์ ตำบลบางซื่อ จังหวัดพระนคร

ที่ ๒ ช. ทรงนามว่า “พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช” แรกประสูติเป็นหม่อมเจ้า ต่อมาได้เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าตามประกาศยกขึ้นเป็นพิเศษ เดิมประทับอยู่ณวังบูรพาภิรมย์เช่นพระเชษฐภคินี ครั้นมีพระชนมพรรษาพอจะเจริญขึ้น พระบิดาโปรดให้ไปประทับอยู่ณโรงเรียนนายร้อยทหารบก ริมพระราชวังสระปทุมมา

(๑) ต่อมาทรงสถาปนาเป็นกรมหมื่นนพรัตนวงค์พิริยเดชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

เล็ดจ้อออกไปทรงศึกษาวิชาณะทวีปยุโรป ประทับอยู่ณะประเทศเยอรมนี จนถึงกาลขึ้นพระชนม์^๕ ไปในประเทศนั้น

ที่ ๓ ญ. ทรงพระนามว่า “พระองค์เจ้าเฉลิมเขตมงคล” แรกประสูติเป็นหม่อมเจ้า และได้เป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าตามประกาศพิเศษ เหมือนกับและพร้อมกับพระเชษฐภคินีคณีน้อย คือ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดชนั้น เดิมประทับอยู่ณะวังบูรพาภิรมย์เช่นเดียวกัน ต่อมาเล็ดจ้อไปประทับอยู่กับพระภคินี คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนตมบุรีราเมศวร์ทุกสถาน คือที่วังณะกรุงเทพ และจังหวัดสังขละตามที่กล่าวแล้ว

พระโอรสและธิดาทั้ง ๓ องค์ในหม่อมแม่นั้น เป็น ร. ชัน ๘ เพราะเป็นพระโอรสและธิดา ร. ชัน ๘ ถ้าจะนับทางชันในราชินิกุลรัชกาลที่ ๒ เป็น อ. ชัน ๘

อนึ่งหม่อมแม่นั้น^๕ บุรพชนได้กล่าวมาแล้วในตอนเจ้าคุณจอมมารดาแพ และเมื่อได้กล่าวเรื่องส่วนตัวของหม่อมราชวงศ์สว่าง ผู้เป็นชายาในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์นั้นแล้ว สดมควรจะกล่าวในส่วนหม่อมแม่นซึ่งเป็นพิเศษเช่นกัน เดิมเมื่อหม่อมแม่นยังเยาว์ก็อยู่ณะบ้านของบิดา เช่นกันกับพี่น้องทั้ง ๒ นั้น ครั้นค่อยเจริญวัยได้เข้าไปอยู่กับกรมขุนสุพรรณภาควดี ที่ตำหนักเจ้าคุณจอมมารดาแพผู้เป็นพี่ สดมยี่^๕ มีโอกาสได้รับพระมหากรุณาธิคุณในรัชกาลที่ ๕ เป็นอันมาก ต่อมาต้องกลับออกไปอยู่บ้านบิดาตามเดิม แล้วกลับเข้ามาอยู่ในสำนักเจ้าคุณจอมมารดาแพอีกเล่า จึงโปรดเกล้าให้ถวายตัวแล้ว ให้เจ้าคุณจอมมารดาแพผู้พี่แต่เมื่อยังเป็นเจ้าจอมมารดา พระธนมเอก กับท้าว